

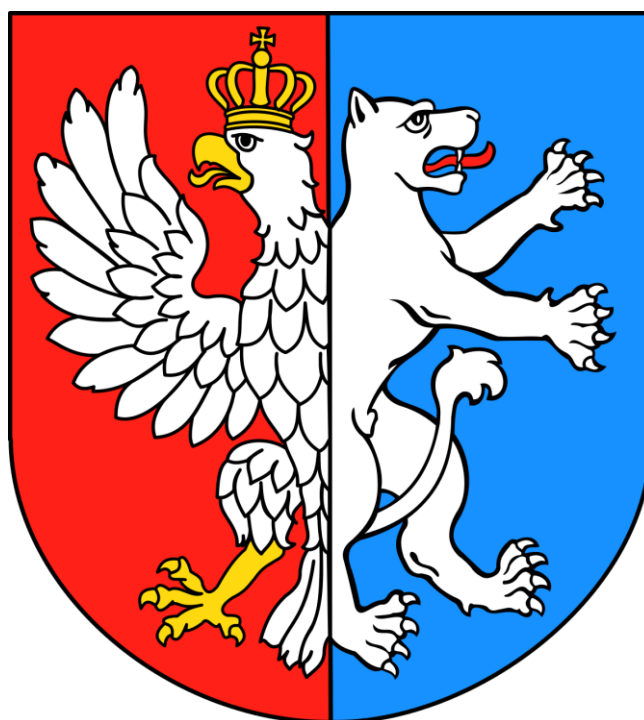
Załącznik

do uchwały Nr XXVI/...../21

Rady Powiatu w Lubartowie

z dnia 17 września 2021 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU LUBARTOWSKIEGO NA LATA 2021-2025

Starostwo Powiatowe w Lubartowie, 2021 r.

Spis treści

1.	Wstęp	3
2.	Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	3
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	11
4.2.	Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	14
5.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	20
5.1.	Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	20
5.2.	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	22
5.2.1.	Charakterystyka ogólna powiatu lubartowskiego	22
5.2.2.	Zarys historii obszaru powiatu	31
5.2.3.	Krajobraz kulturowy	33
5.3.4.	Zestawienie obiektów z terenu powiatu wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego	45
5.2.5.	Zabytki ruchome	53
5.2.6.	Zabytki archeologiczne	55
5.2.7.	Dziedzictwo niematerialne	56
5.2.8.	Gminne ewidencje zabytków	59
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń	61
7.	Założenia programowe	63
7.1.	Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki	63
7.1.1.	Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami	63
8.	Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami	73
9.	Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	73
10.	Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	74
10.1.	Dotacje	74
11.	Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków	76
	Spis tabel	77
	Spis rysunków	77
	Literatura	77

1. Wstęp

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jako dokument o charakterze strategicznym stanowi podstawę dla określenia – w perspektywie czterech lat – zasadniczych kierunków działań i zadań mających na celu przyczynić się do zachowania lokalnego środowiska kulturowego, a także w miarę możliwości poprawy jego stanu. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych przedsięwzięć dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatowym, samorządami gminnymi, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta, prowadzona dotychczas oraz rozwijana w kolejnych latach, powinna przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści – zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Program ma określić swego rodzaju stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami: wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych.

Główną ideą Programu jest wytyczenie dróg pozwalających osiągnąć odczuwalną i akceptowaną społecznie poprawę w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie powiatu lubartowskiego. Niezwykle ważnym jest, aby działania czynione w tych kierunkach były wykonywane przy czynnym i świadomym współudziale społeczności lokalnej. Obowiązkiem samorządu powiatu lubartowskiego jest z kolei podnoszenie świadomości społecznej w zakresie opieki nad zabytkami oraz efektywne usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki, jak również tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Proces sporządzania *Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025* to prace związane z przygotowaniem materiałów wyjściowych, wyznaczeniem celów oraz formułowaniem projektów realizacyjnych.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowią trzy poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli.

Ustawa określa obowiązki Starosty odnoszące się do kwestii dotyczącej zabytków na terenie powiatu.

Art. 12 - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 50 ust. 3 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Art. 71 ust. 1 i ust 2 - zakładają sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku przez osoby fizyczne lub jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 81 - określa możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,

- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Łączna kwota dotacji udzielonych przez organ stanowiący powiatu nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Art. 103 - określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawiania społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

Społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach.

Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. 2020 poz. 920, ze zm.)

W ustawie zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1, punkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. 2021 poz. 741, ze zm.)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1333, ze zm.)

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1219, ze zm.)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2021 poz. 1098, ze zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wdaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1990, ze zm.)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. 2020 poz. 194, ze zm.)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1057, ze zm.)

Ustawa informuje, że jednostki samorządu terytorialnego mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz.U. 2020 poz. 902, ze zm.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz.U. 2019 poz. 1479, ze zm.)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U. 2020 poz. 164, ze zm.)

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259), ustawa mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1302),

- Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r., poz. 399),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021, poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz. 256),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674).

Dotacje

Zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków być: przejęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku. Ustawodawca w art. 81

dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Formy prawne ochrony zabytków

Formami ochrony zabytków są m.in.:

- wpis do rejestru zabytków
- uznanie za pomnik historii
- utworzenie parku kulturowego
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Takich wniosków nie mogą składać użytkownicy zabytku oraz organy powiatu i gminy. Wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Dla sprawowania skutecznej ochrony zabytków nieruchomych, szczególnie wpisanych do rejestru, wojewódzki konserwator zabytków ma w związku z tym możliwość podejmowania działań ochronnych także w stosunku do terenów położonych wokół zabytków. W stosunku do obiektów objętych prawomocną decyzją o wpisie do rejestru zabytków zachodzi obowiązek uzyskiwania pozwoleń wojewódzkiego konserwatora zabytków na wszelkie prace, które mają wpływ na stan, postać lub sposób wykorzystywania zabytku. Pozwolenia te nie zwalniają właściciela obiektu od obowiązku uzyskania innych pozwoleń wymaganych prawem, ale brak pozwolenia konserwatorskiego czyni inne uzgodnienia nieskutecznymi.

Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Uznanie za pomnik historii ma charakter wyróżnienia w skali zasobu zabytków w kraju, jednocześnie nie niesie za sobą dodatkowych wymogów prawnych, gdyż ochrona wynika z wpisu do rejestru zabytków lub zasad ochrony ustanowionych dla parku kulturowego. Jednak prestiżowy charakter uznania za pomnik historii pociąga za sobą lepsze ścieżki dostępu do funduszy publicznych w przypadku podejmowania działań ochronnych i konserwatorskich. jednocześnie

uznanie to obliguje organy administracji publicznej (samorządowej i rządowej) do wzmożonego i rygorystycznego sprawowania nadzoru nad polityką ochronną danego dobra.

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Park kulturowy

Utworzenie parku kulturowego zależy od inicjatywy i decyzji rady gminy. Rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (MP 2019, poz. 808))

Główny cel programu to „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

Zadania:

- Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

Zadania:

- Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Zadania:

- Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

Zadania:

- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

Zadania:

- Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

Zadania:

- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”)

Strategia powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury.

Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Cel ma być osiągnięty poprzez:

- 1) poprawę stanu zachowania zabytków;
- 2) zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego);
- 3) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele inne niż kulturalne;
- 4) zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- 5) poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;
- 6) zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Realizacja programu odbywa się w ramach dwóch komplementarnych priorytetów:

- 1) Priorytet 1 „Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych” – poprawa stanu zachowania zabytków, działania rewaloryzacyjne, konserwacyjne, modernizacyjne, adaptacja i ochrona obiektów zabytkowych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków, prace dokumentacyjne, działania mające na celu zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- 2) Priorytet 2 „Rozwój i koncentracja kolekcji muzealnych” – dotyczy zadań związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju pracowni

konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019 – 2022 (Uchwała nr IX/160/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 2 września 2019 r.)

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019 – 2022, do spełnienia rolę promującą ideę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie lubelskim, która mimo wielu pozytywnych przykładów, wymaga nadal głębokiego społecznego zrozumienia i poparcia. Głównym celem programu jest wyznaczenie pożądanych kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Zadeklarowane cele strategiczne, cele operacyjne i działania skonstruowane są w odniesieniu do województwa będącego zbiorem jednostek samorządu terytorialnego, w tym także Samorządu Województwa, instytucji działających w tej sferze i zainteresowanych środowisk.

Program służyć powinien inicjowaniu działań dotyczących wspierania i koordynowania badań, prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Cele strategiczne, operacyjne oraz działania przedstawiono poniżej.

Cel strategiczny 1. Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu.		
Cel operacyjny 1.	Ochrona zabytków materiałnych i opieka nad zabytkami materiałnymi .	Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
Działanie 1	Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.	Działanie 1 Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny.
Działanie 2	Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	Działanie 2 Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.
Działanie 3	Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.	Działanie 3 Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.
Działanie 4	Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych.	Działanie 4 Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.
Działanie 5	Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.	Działanie 5 Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.
Działanie 6	Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.	Działanie 6 Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.
Działanie 7	Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.	

Cel strategiczny II. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno – ekonomiczny.		
Cel operacyjny 1.	Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.	Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.
Działanie 1	Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.	Działanie 1 Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno – ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.
Działanie 2	Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.	Działanie 2 Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.
Działanie 3	Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.	Działanie 3 Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej - krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.
Działanie 4	Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.	Działanie 4 Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno – ekonomicznego.
Działanie 5	Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.	Działanie 5 Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.
		Działanie 6 Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.
		Działanie 7 Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno – ekonomicznych.

Wszystkie przedstawione w przedmiotowym opracowaniu działania wykazują spójność i uszczegółowienie działań ujętych w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019 – 2022.

Strategia rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku (Uchwała nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 29 marca 2021 r.)

Dokument wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju w horyzoncie czasowym objętym Strategią. Jest jednocześnie tzw. „dokumentem matką”, stanowiącym obligatoryjne odniesienie i wskazanie dla dokumentów regionalnych o charakterze sektorowym i operacyjnym.

Poniżej przedstawiono kierunki działań/interwencji spójne z przedmiotowym opracowaniem.

Cel operacyjny 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym;
- Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe) np. utworzenie Centrum Historyczno-Archeologicznego „Grodów Czerwieńskich”;
- Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działający w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne;
- Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- Upowszechnianie i rozwój sportu wśród różnych grup społecznych i środowiskowych;

- Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej;
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

***Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego (Uchwała Nr XI/162/2015
Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.)***

Jako jeden z uwarunkowań wewnętrznych rozwoju zagospodarowania województwa lubelskiego wskazano środowisko kulturowe. Na potencjał kulturowy województwa składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne.

Jednym z wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie i promocji wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność województwa lubelskiego.

Zakłada się, że zarządzenie krajobrazem oparte będzie o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno-konserwatorskich oraz estetycznych. Działania ochronne dotyczyć będą objęcie ochroną prawną krajobrazów przyrodniczych i kulturowych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Celem wiodącym jest zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia. W sferze zagospodarowania przestrzennego środowiska kulturowego jako cel główny wyznaczono wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi. Dla powyższego celu określono cele szczegółowe:

- identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego;
- zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych;
- zachowanie i wzbogacenie zasobów dóbr kultury współczesnej;
- rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego Plan określa kierunki i działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazuje przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju oraz rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie.

Kierunki i działania dla obszaru dziedzictwa kulturowego:

Kierunek: Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskimi krajowym

Działania:

- 1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowanych przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego);
- 1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w systemie ochrony światowego i krajowego dziedzictwa

Kierunek: Ochrona i opieki nad zabytkami nieruchomymi.

Działania:

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;
- 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym wydarzeń i walk historycznych;
- 2.4. Uczytelnienie reliktyw zabytków archeologicznych o zachowanej własnej formie krajobrazowej;
- 2.5. Rejestrowanie i ochrona nierozpoznanych dotychczas zasobów dziedzictwa archeologicznego.

Kierunek: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego.

Działania:

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;
- 3.6. Tworzenie szlaków turystycznych.

Kierunek: Ochrona dóbr kultury współczesnej.

Działania:

- 4.1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;
- 4.2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów;
- 4.3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

Koncepcja Programowo-Przestrzenna Rozwoju Turystyki i Rekreacji w Województwie Lubelskim (Uchwała nr CLXVIII/1984/08 z dnia 7 października 2008 r)

Dokument ten powstał na potrzeby opracowania planu zagospodarowania przestrzennego województwa, zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Określa on możliwości zrównoważonego rozwoju gospodarki turystycznej poprzez promowanie różnorodnych form turystyki i rekreacji, racjonalne wykorzystanie bazy turystycznej, zasobów ludzkich, przyrodniczych, kulturowych czy materialnych. Dokument zawiera cele główne, kierunki rozwoju sektora turystyki oraz strategiczne działania. Jako czynniki atrakcyjności turystycznej wskazano m.in.: występowanie zespołów i obiektów

zabytkowych o wysokich walorach dziedzictwa kulturowego oraz sanktuariów; walory przyrodnicze i krajobrazowe; walory kulturowe; sposoby udostępniania walorów turystycznych obszarów.

Celem nadrzędnym Koncepcji jest "Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, zwiększenie ruchu turystycznego przy jednoczesnym zachowaniu walorów kulturowych i przyrodniczych regionu".

Głównym kierunkiem rozwoju turystyki są turystyka krajoznawczo-indywidualna i zorganizowana, wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, oparte o ekspozycję zabytków oraz bogatą i barwną historię regionu; turystyka promocyjna - związana z walorami turystycznymi lubelskiej wsi, z obyczajami czy twórczością ludową, walorami etnograficznymi, folklorem.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Program Rozwoju Powiatu Lubartowskiego na lata 2015-2022 (Uchwała nr XII/85/15 Rady Powiatu w Lubartowie z dnia 29 grudnia 2015 r.)

Wizja powiatu w Programie Rozwoju brzmi następująco:

Powiat lubartowski miejscem atrakcyjnym, przyjaznym i bezpiecznym dla mieszkańców i inwestorów. To region efektywnie wykorzystujący zasoby turystyczne, promujący lokalną kulturę, tradycje i historię, posiadający dobrze rozwiniętą infrastrukturę, w którym otwarta na współpracę i sprawna administracja publiczna zapewnia wysoką jakość życia i rozwój gospodarki.

Cel strategiczny 5: Zwiększenie atrakcyjności powiatu

Kierunki działań:

1. Tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości.

1.1 Kompleksowa informacja gospodarcza skierowana do przedsiębiorców i potencjalnych inwestorów w tym marketing oferty inwestycyjnej i terenów inwestycyjnych (istniejących i projektowanych).

1.2 Realizacja prac scaleniowych na terenie Powiatu Lubartowskiego.

2. Ochrona i poprawa jakości środowiska przyrodniczego.

2.1 Wdrażanie projektów z zastosowaniem odnawialnych i alternatywnych źródeł energii polegająca na działaniach termomodernizacyjnych budynków użyteczności publicznej należących do jednostek organizacyjnych Powiatu Lubartowskiego (obejmująca m.in. docieplenie ścian, stropów, wymianę stolarki okiennej, modernizację instalacji c.o. i c.w.u., zastosowanie odnawialnych źródeł energii).

2.2 Edukacja ekologiczna i propagowanie postaw proekologicznych wśród mieszkańców powiatu m.in.: poprzez akcje informacyjne podnoszące świadomość ekologiczną wśród młodzieży szkół ponadgimnazjalnych przeprowadzane w placówkach oświatowych w formie konkursów ekologicznych, wydawnictwa proekologicznego.

2.3 Promowanie istniejących szlaków turystycznych.

2.4 Budowa ścieżek rowerowych.

2.5 Promocja i korzystanie z ekologicznych środków transportu np. rower.

2.6 Promowanie wśród mieszkańców informacji o rozwiązaniach wykorzystujących alternatywne źródła energii oraz programach umożliwiających pozyskanie środków na np.: wymianę kotłów c.o., instalację kolektorów słonecznych czy usuwanie azbestu z budynków mieszkalnych.

2.7 Promowanie gospodarstw zajmujących się rolnictwem ekologicznym oraz agroturystyką.

2.8 Promowanie i informowanie społeczeństwa nt. budowy farm wiatrowych.

2.9 Pomoc przy tworzeniu grup producentów rolnych.

3. Zwiększenie roli i znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego.

3.1 Stworzenie nowej koncepcji promocji kultury i życia kulturalnego Powiatu w kontekście zmiany siedziby Młodzieżowego Domu Kultury (wzbogacenie oferty programowej o imprezy promujące dziedzictwo regionu).

3.2 Propagowanie twórczości ludowej i rękodzieła podczas cyklicznych imprez kulturalnych m.in. „Powiatowego Przeglądu Dokonań Twórczych Biesiada Czerwcową”, „Dożynki Powiatu Lubartowskiego”.

3.3 Wydawanie publikacji zawierającej informacje na temat imprez kulturalnych, sportowych i społecznych.

3.4. Upowszechnienie wiedzy i edukacja nakierowana na przybliżenie mieszkańcom powiatu lubartowskiego zasobów lokalnego materialnego dziedzictwa kulturowego i archeologicznego. Propagowanie właściwych postaw obywatelskich dotyczących ochrony zabytków, zapobiegania ich uszkodzania lub niszczenia.

4. Wzmocnienie potencjału turystycznego powiatu.

4.1 Tworzenie warunków do rozwoju turystyki.

4.2 Kontynuacja budowy tras rowerowych.

4.3 Promocja lokalnej agroturystyki oraz wspieranie warunków do jej rozwoju.

4.4 Wsparcie lokalnych producentów zdrowej żywności.

5. Promocja powiatu oraz współpraca powiatu z gminami, innymi powiatami oraz ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

5.1 Partnerska współorganizacja z gminami różnych przedsięwzięć (konferencji, szkoleń).

5.2 Uczestnictwo w targach, wystawach, sympozjach i forach krajowych i międzynarodowych.

5.3 Nawiązanie partnerskiej współpracy z miastem lub powiatem z innego regionu kraju lub zagranicy.

Celem sporządzonego w 2005 roku Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Lubartowskiego jest między innymi określenie spodziewanego stopnia zagrożenia zinwentaryzowanych zasobów, określenie ich rozmieszczenia oraz sposobu ochrony na wypadek potencjalnego konfliktu zbrojnego. Dokument ten przedstawia również wykaz jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za ochronę zabytków ruchomych oraz sposób łączności i powiadamiania na wypadek zaistnienia sytuacji kryzysowej lub konfliktu zbrojnego. Wskazuje on również podmioty odpowiedzialne za pomoc zabytkom w przypadku zaistniałego zagrożenia.

Z analizy rozmieszczenia zabytków na terenie powiatu ustalono, iż:

- Największe skupisko zabytków nieruchomych znajduje się w Lubartowie,
- Największe skupiska zabytków ruchomych i nieruchomych znajduje się w Kozłowie i Lubartowie.

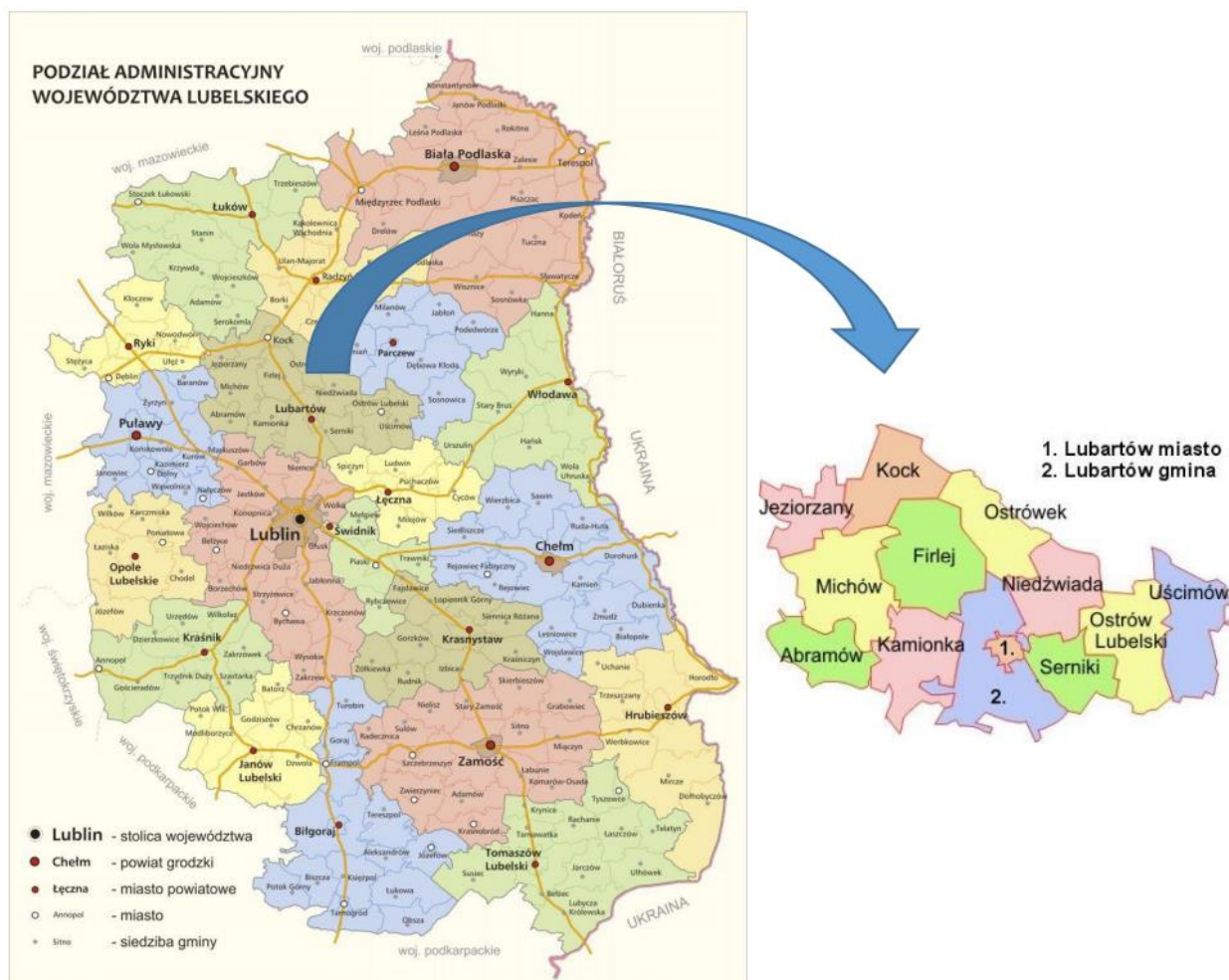
Wyznaczono zestawienie prac dokumentacyjnych i konserwatorsko – zabezpieczających dla zabytków na terenie powiatu:

- Zabezpieczenie zabytków przed dalszą destrukcją po ustąpieniu zagrożenia,
- Dokumentowanie zdarzeń, strat i podjętych działań (filmowanie, fotografowanie, kopiowanie),
- Informowanie właściwych organów administracji publicznej, w szczególności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organów założycielskich o:
  - stratach,
  - podjętych działaniach,
  - potrzebach pomocy,
- Wykonanie ekspertyzy konserwatorskiej.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.2.1. Charakterystyka ogólna powiatu lubartowskiego

Powiat lubartowski położony jest w części północnej województwa lubelskiego. Od północy graniczą z nim: powiat rycki, łukowski i radzyński. Zachodnią granicę powiatu stanowi granica z powiatem puławskim, zaś wschodnią – z powiatem parczewskim. Południowa część powiatu graniczy z powiatem lubelskim i łęczyńskim.

Rysunek 1. Umiejscowienie powiatu lubartowskiego w województwie lubelskim [9].

W skład powiatu wchodzi:

- 1 gmina miejska: Lubartów,
- 3 gminy miejsko-wiejskie: Kock i Ostrów Lubelski, Kamionka,
- 9 gmin wiejskich: Abramów, Firlej, Jeziorzany, Lubartów, Michów, Niedźwiada, Ostrówek, Serniki i Uścimów.

Powiat lubartowski zajmuje 1289 km², co stanowi 5,13% powierzchni województwa lubelskiego. Poniższa tabela przedstawia powierzchnię poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu. Powierzchniowo największą jednostką jest gmina Lubartów zajmując 158 km².

Tabela 1. Powierzchnia i gęstość zaludnienia w poszczególnych jednostkach powiatu lubartowskiego [10].

Nazwa jednostki	Powierzchnia km ²	Gęstość zaludnienia os/1km ²
m. Lubartów	14	1 569
Kock	101	63
Ostrów Lubelski	122	43
Kamionka	112	58
Abramów	85	48
Firlej	126	47
Jeziorzany	66	42
Lubartów	158	74
Michów	136	43
Niedźwiada	96	65
Ostrówek	90	43
Serniki	76	65
Uścimów	107	30

W układzie przestrzennym powiatu występują zarówno zwarte jak i rozproszone formy osadnictwa. Dominuje zabudowa wiejska jednorodzinna. Przeważają wsie zwarte. Występują także miejscowości o luźnej zabudowie i przysiółki. Najmniej liczną grupę stanowią wsie o zabudowie rozproszonej, nieregularnej oraz kolonijnej. Ważnym elementem osadniczym są również liczne pałace, zespoły dworskie i folwarczne oraz obiekty sakralne. Wiele wsi zachowało swój historyczny wygląd, jednak ich stan i zagospodarowanie wymaga działań rewitalizacyjnych. Odnosi się to zarówno do budynków mieszkalnych i gospodarczych, których większość została wybudowana przed rokiem 1970, jak i szeroko rozumianej przestrzeni publicznej.

Infrastrukturę transportową powiatu lubartowskiego tworzą sieć drogowa i kolejowa. Sieć kolejowa na terenie powiatu jest stosunkowo uboga. Długość trasy Lublin Lubartów-Parczew-Łuków-Siedlce, w granicach powiatu lubartowskiego wynosi 21,5 km.

Sieć dróg publicznych na terenie powiatu lubartowskiego o łącznej długości 1 580,5 km tworzą:

- Drogi krajowe o łącznej długości 56 km: droga S19 Białystok-Lublin-Rzeszów i droga DK 48 Dęblin – Kock;
- Drogi wojewódzkie o łącznej długości 95 km: droga DW 809 Jeziorzany-Lublin, droga DW 813 Łęczna-Ostrów Lubelski-Parczew, droga DW 815 Lubartów Wisznice, droga DW 821 Lubartów –Ostrów Lubelski i droga DW 829 Łęczna Lubartów;
- Drogi powiatowe o łącznej długości 566,8 km, w tym 443,5 km o nawierzchni twardej;

- Drogi gminne o łącznej długości 1 012,2 km, w tym 348,5 km o nawierzchni twardej.

Środowisko przyrodnicze i ukształtowanie terenu

Obszar powiatu lubartowskiego położony jest w granicach 3 krain geograficznych: Mazowsza, Polesia Lubelskiego i Wyżyny Lubelskiej. Znaczną część powiatu zajmuje falista równina morenowa, Wysoczyzna Lubartowska – mezoregion Mazowsza, a pozostałą część Pojezierze Łęczyńsko - Włodawskie, wchodzące w skład Polesia Lubelskiego. Teren ten znajduje się w strefie styku dwóch prowincji geograficznych: Nizy Środkowoeuropejskiego, zaliczanego do Europy Zachodniej oraz Polesia stanowiącego część Europy Wschodniej.

Równina lubartowska zajmuje obszar pomiędzy Pradolina Wieprza a lessową krawędzią Wyżyny Lubelskiej. Część wysoczyzny lubartowskiej przecina dolina rzeki Wieprz. Pradolina Wieprza przebiega w północnej części powiatu i obejmuje dolny bieg rzeki oraz jej dopływu – Tyśmienicy. Pradolina ma szerokość od kilku do kilkunastu kilometrów i oddziela Równinę Lubartowską od położonej na północ Wysoczyzny Siedleckiej.

Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie zajmuje część gminy Ostrów Lubelski, gminę Niedźwiada i gminę Uścimów. Na obszarze powiatu znajduje się kilka ponad 1-hektarowych jezior pochodzenia krasowego, spośród 67 wchodzących w obręb Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

Na obszarze powiatu występują gleby o słabej bonitacji. Pod względem wartości bonitacyjnych gruntów ornych powiatu, w zdecydowanej większości gmin przeważają gleby średniej i słabej jakości (IV, V i VI klasa). Nie spotykane są gleby klasy I, a łączna powierzchnia gleb klasy II wynosi zaledwie 13 ha. Natomiast gleby klasy IV i gorsze zajmują areał 89% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Gleby słabe występują na terenie gmin: Firlej, Lubartów, Ostrówek i Uścimów. Na pozostałym obszarze występują gleby średniej klasy bonitacyjnej

Ważnym elementem środowiska przyrodniczego jest sieć wodna, na którą składają się głównie rzeki, jeziora i stawy. Powiat ma dość dobrze rozwiniętą sieć wodną. Łączna długość rzek w powiecie wynosi 353,8 km.

Największą rzeką jest Wieprz – jego długość w obrębie powiatu wynosi 72,8 km. Pozostałe rzeki przepływające przez Ziemię Lubartowską to: Tyśmienica, Czarna, Minina, Parysówka, Czerwonka, Syrocanka, Bobrówka.

Na terenie powiatu występują liczne jeziora, wśród których 9 ma powierzchnię przekraczającą 20 ha. Największe z jezior to: Kunów (gm. Firlej), Firlej (gm. Firlej), Krasne (gm. Uścimów), Uścimowskie (gm. Uścimów), Kleszczów (gm. Ostrów Lubelski), Miejskie (gm. Ostrów Lubelski).

W skład sieci wodnej powiatu wchodzi również stawy hodowlane, których łączna powierzchnia wynosi 1,2 tys. ha. Na terenie powiatu występują znaczne ilości złóż kruszyw naturalnych oraz glin i torfów. Część kruszyw w postaci piasków, żwirów i ilów jest eksploatowana i wykorzystywana w lokalnym przemyśle budowlanym. Na terenie gmin: Ostrów Lubelski, Niedźwiada i Serniki znajdują się udokumentowane zasoby przemysłowe węgla kamiennego. Są to głównie węgle energetyczne.

Powiat lubartowski jest bogaty w walory przyrodniczo-krajobrazowe.

Zgodnie z ustawą z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2020 poz. 55) spośród wymienionych form ochrony przyrody, na terenie powiatu występują:

- Obszary Natura 2000

Dolny Wieprz PLH060051 - Naturalna dolina Wieprza, z licznymi meandrami i starorzeczami; najlepszy przykład "półnaturalnego krajobrazu dużej doliny rzecznej" w tej części Polski. Dolina pełniąc funkcję korytarza ekologicznego o randze krajowej. Jest ważną ostoją siedlisk podmokłych i okresowo zalewanych łąk z załącznika I Dyrektywy Rady 92/43/EWG. Stwierdzono występowanie 7 rodzajów siedlisk przyrodniczych z tego załącznika, zajmujących łącznie 37% obszaru. W ostoi znajduje się jedyne istniejące w Polsce, stanowisko zastępcze marsylii czterolistnej *Marsilea quadrifolia*. Roślina została tu wprowadzona w latach 1995-2000. Ponadto występuje tu 7 gatunków zwierząt z załącznika II Dyrektywy. Jest to też ważna ostoja ptaków wodno - błotnych. Rozległy, otwarty teren ma bardzo duże walory krajobrazowe

Maśluchy PLH060105 - Obszar ma na celu ochronę najbardziej typowo wykształconej w skali województwa lubelskiego murawy bliźniczkowej. Występuje tutaj pełen zestaw gatunków charakterystycznych zbiorowiska. Bogactwo florystyczne podkreśla najliczniejsza z opisanych w kraju populacja podejźrzonu rutolistnego. Murawy bliźniczkowe zajmują ok. 45% ogólnej powierzchni całego obszaru. Stopień reprezentatywności został oceniony na A. Stan zachowania - obniżenie oceny przedmiotowego parametru z „A” na „B” związane jest z obserwowaną w granicach obszaru sukcesją naturalną oraz inwazją gatunków obcych. Sukcesja związana jest głównie z zarastaniem obszaru przez roślinność drzewiastą, głównie przez zadrzewienia osiki, sosny i brzozy i gruszy. Inwazja gatunków obcych dotyczy występowania w obszarze kęp nawłoci sp. oraz trzcinnika piaskowego. Względna powierzchnia – weryfikacja danych przeprowadzona w terenie wykazała, że powierzchnia zajmowana przez typowo wykształconą murawę bliźniczkową jest znacznie mniejsza niż powierzchnia opisana w standardowym formularzu danych (ok. 42 ha, co stanowi ok. 50% powierzchni obszaru). Prawdopodobnie, podczas prac nad wyznaczaniem obszaru za murawy bliźniczkowe uznane zostały płyty roślinności porastające niewielkie obniżenia terenu z przeważającym udziałem sitów (*Juncus* sp.).

Ostoja Parczewska PLH060107 - Ostoja położona jest w zachodniej części Polesia Lubelskiego w pobliżu północno zachodniej granicy Pojezierza Łęczyńsko -Włodawskiego. Obejmuje cały rozległy kompleks Lasów Parczewskich wraz z przylegającymi terenami łąkowymi. Obszar ten charakteryzuje się dużą mozaikowością siedlisk, uwarunkowaną znacznym zróżnicowaniem stosunków wodnych i gleb. Rzeźba terenu jest mało urozmaicona, z rozległymi równinami i niewielkimi wzgórzami oraz płytkimi, podmokłymi obniżeniami wypełnionymi torfem. Obszar położony jest w całości w zlewni Tyśmienicy. Największe cieki odwadniające teren to Konotopa, Ochożanka oraz Bobrówka, której dolina miejscami zachowała jeszcze naturalny charakter. W obrębie ostoi znajdują się trzy

niewielkie jeziora: Obradowskie, Czarne Gościńskie i Kleszczów. Lasy Parczewskie tworzą wraz z Lasami Włodawskimi i Lasami Sobiborskimi największy kompleks leśny we wschodniej Polsce. Ma to istotne znaczenie dla populacji wilka zamieszkującej ten teren, ponieważ stwarza dogodne warunki (głównie migracyjne) dla właściwego jej funkcjonowania.

Dolina Tyśmienicy PLB060004 - Ostoja ptasia o randze europejskiej E 64. Występuje co najmniej 23 gatunki ptaków z Załącznika I Dyrektywy Rady 79/409/EWG, 11 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi (PCK). W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej (C3 i C6) następujących gatunków ptaków: batalion (PCK), bączek (PCK), bąk (PCK), bielik (PCK), błotniak łąkowy, błotniak stawowy, mewa czarnogłowa, mewa mała (PCK), podróżniczek (PCK), puchacz (PCK), rybitwa czarna, rybitwa rzeczna, sowa błotna (PCK), zielonka (PCK), cyranka, gęgawa, krakwa, krwawodziób, kulik wielk (PCK), perkoz rdzawoszyi, pustułka, rybitwa białoskrzydła (PCK), rycyk; w stosunkowo wysokim zagęszczeniu (C7) występuje bocian biały, dubelt (PCK), derkacz i rybitwa białowąsa (PCK). W okresie wędrówek stosunkowo duże koncentracje osiąga bielik (C7); stawy w Siemieniu są pierzowiskiem dla ok. 250-550 osobników łabędzia niemego. Ważna ostoja wydry *Lutra lutra* i kilku zagrożonych gatunków ryb. Gatunki roślin wymienione w p. 3.3. z motywacją D to gatunki prawnie chronione w Polsce.

Lasy Parczewskie PLB060006 - Obszar obejmujący duży kompleks Lasów Parczewskich, położonych między rzeką Tyśmienicą a Kanałem Wieprz-Krzna, a także znajdujące się w tym rejonie łąki „Ochoża”. W jego skład wchodzi ponadto niewielkie fragmenty terenów rolniczych, stawów rybnych, 3 jeziora: Czarne Gościńskie, Kleszczów i Miejskie, a także torfowiska przejściowe. W ostoi przeważają bory sosnowe i mieszane. W obniżeniach terenu i dolinach rzek: Ochoża, Piwonia-Bobrowka i Konotopa spotykane są olsy i łągi ochowo-lesionowe, a miejscami również bory bagienne. Obszar jest ostoją ptaków o randze europejskiej. Odnotowano tu występowanie przynajmniej 23 gatunków ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej. 5 gatunków zostało wpisanych do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Łęgi odbywa tu powyżej 1% krajowej populacji bielika, trzmiełojada, puchacza i podgorzałki, dla której jest to jedno z nielicznych stałych lęgowisk w Polsce. W ostoi stwierdzono też wysokie zagęszczenie bociana białego i dzięcioła białostrzybnego

- Parki Krajobrazowe

Kozłowiecki Park Krajobrazowy, obejmujący największy w okolicach Lublina kompleks leśny z cennymi gatunkami roślin i zwierząt; na terenie Parku utworzony został Rezerwat Przyrody 'Kozie Góry', ustanowiony w celu ochrony dębu bezszypułkowego; Park położony jest na Równinie Lubartowskiej. Pomimo równinnego charakteru w rzeźbie terenu wyróżniają się ciągi wydmy o długości do ok. 1,5 km, wzniesienia morenowe, terasy zalewowe i inne. Ponad 90% powierzchni parku stanowią lasy o dość dużym zróżnicowaniu. Przeważają bory świeże, bory wilgotne o bory mieszane sosnowo – dębowe, ale występują także fragmenty boru bagiennego, świetlistych dąbrów, suchych borów sosnowych, olsów oraz szczególnie ciekawych łąk wierzbowo – topolowych i jesionowych (w dolinie Mininy i Krzywej Rzeki). W składzie gatunkowym drzewostanów znaczny udział ma rzadki gatunek dębu bezszypułkowego występujący w pobliżu wschodniej granicy naturalnego zasięgu. Lasom Kozłowieckim

towarzyszą ciekawe florystycznie śródleśne łączki, bagienka i oczka wodne oraz zespoły stawów. Te ostatnie posiadają także duże walory faunistyczne jako ostoje ptaków wodnych. Na terenie Kozłowieckiego Parku Krajobrazowego stwierdzono występowanie m.in. żółwia błotnego, bociana czarnego i orlika krzykliwego.

Park Krajobrazowy 'Pojezierze Łęczyńskie', w skład którego wchodzi liczne jeziora i stawy z występującym bogactwem fauny i flory; Park obejmuje zachodnią część Pojezierza Łęczyńsko – Włodawskiego, oraz fragment Równiny Parczewskiej. Od wschodu sąsiaduje z Poleskim Parkiem Narodowym. Pomimo dużego osuszenia terenu w wyniku prac melioracyjnych jest jednym z najcenniejszych pod względem przyrodniczym obszarów województwa lubelskiego. Pojezierze Łęczyńsko – Włodawskie jest jedynym w Polsce pojezierzem nieobjętym zasięgiem ostatniego zlodowacenia. Na wysokie walory przyrodnicze parku składają się jeziora z przylegającymi do większości z nich torfowiskami wysokimi i przejściowymi, zespoły stawów oraz kompleks leśny Lasów Parczewskich. Występuje tu wielkie bogactwo roślinności wodnej, torfowiskowej i leśnej. Wśród licznie reprezentowanych gatunków borealnych, atlantyckich i południowych znaczna część uznawana jest za rzadkie i ginące. Równie bogata jest fauna parku. Na szczególną uwagę zasługuje występowanie żółwia błotnego oraz szeregu rzadkich i zagrożonych wyginięciem ptaków wodno – błotnych i drapieżnych, m.in. orla bielika;

- Obszary chronionego krajobrazu

Obszar Chronionego Krajobrazu 'Kości Bór', znany między innymi z występowania rzadkich gatunków nietoperzy; Na terenie OCK przeważa krajobraz równinny. Ponad 40% powierzchni stanowią lasy, głównie bory mieszane i świeże z występującym w drzewostanie dębem bezszypułkowym, ale także bory bagienne, świetliste dąbrowy, zbiorowiska grądowe, olsy i łągi. Obok kompleksów leśnych i zaroślowych występują duże powierzchnie łąk, lokalnie niewielkie fragmenty torfowisk;

Obszar Chronionego Krajobrazu 'Pradolina Wieprza', stanowiący ostoję dla wielu ginących gatunków ptaków wodno-błotnych; Oś ekologiczna OCK stanowi dolina rzeki Wieprz. Rzeka płynie szeroką, porośniętą dobrze uwilgotnionymi łąkami doliną, z licznymi starorzeczami i zastoiskami wodnymi, a także fragmentami łągów. Koryto rzeki jest silnie zmeandrowane (w granicach OCK znajduje się ok. 73 kilometrowy odcinek rzeki przy długości doliny wynoszącej 41 km). Warunki takie sprzyjają występowaniu wielu rzadkich i chronionych gatunków roślin. Jest to także teren niezwykle atrakcyjny faunistycznie. Stwierdzono obecność tu m.in. żółwia błotnego oraz wielu ginących gatunków ptaków wodno – błotnych: derkacza, brodzień piskliwego, krwawodzioba oraz kilku gatunków ptaków drapieżnych;

Obszar Chronionego Krajobrazu 'Annówka', będący rozległym kompleksem leśnym z rzadkimi gatunkami drzew. OCK ma charakter równinny. Ponad 80% powierzchni stanowią grunty leśne. Jest to zwarty, zróżnicowany fitosocjologicznie (przeważają sosnowe bory suche i świeże), stosunkowo rozległy kompleks leśny, w którym udział starodrzewiu przekracza 30%;

Oleski Obszar Chronionego krajobrazu rozciąga się w północnej części woj. chełmskiego, od granicy z woj. lubelskim obejmując w zachodniej części Poleski Park Narodowy i pozostałości Poleskiego Parku Krajobrazowego, do granicy państwa wzdłuż doliny Bugu - obejmując w części wschodniej Sobiborski Park Krajobrazowy. Łącznie z w/w parkami stanowi rozległy kompleks lasów, torfowisk i bagien o zróżnicowanej florze i faunie. W granicach obszaru znajduje się rezerwat "Torfowisko przy Jeziorze Czarnym". Podstawowymi elementami krajobrazowymi są różne typy jezior (od oligotroficzných do w różnym stopniu zeutrofizowanych), rozległe torfowiska (przełściowe, wysokie i niskie), oraz duże powierzchnie różnego typu borów i olsów. Obszary wodno-torfowiskowe stanowią naturalne zbiorniki retencyjne o dużej pojemności, a tereny leśne pełnią funkcje wodochronne.

- Rezerваты przyrody

Na terenie powiatu zlokalizowany jest jeden rezerwat przyrody. Rezerwat przyrody Kozie Góry - celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych fragmentu lasu dębowego o charakterze naturalnym z dębem bezszypułkowym (*Quercus sessilis*), typowym dla siedliska piaszczystego na Wysoczyźnie Siedleckiej.

- Pomniki przyrody

Na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się 30 pomników przyrody.

- Użytki ekologiczne

Na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się 28 użytków ekologicznych.

Turystyka

Powiat lubartowski ze względu na bogatą historię i kulturę oraz położenie geograficzne posiada duży potencjał do rozwoju turystyki. Zagospodarowanie turystyczne opiera się na wyznaczonych szlakach turystycznych. W powiecie wyznaczono kilka szlaków turystycznych przez najciekawsze i najbardziej atrakcyjne miejsca. Wytoczono szlaki piesze oraz rowerowe.

Ścieżki turystyczne w Kozłowieckim Parku Krajobrazowym Ścieżka dydaktyczna Kopanina została utworzona w lasach kozłowieckich w latach 1998/1999. Jej długość to około 2km. Na trasie ustawiono 14 tablic z opisami walorów przyrodniczo – leśnych. W końcowym punkcie ścieżki znajduje się parking leśny, zadaszenie z ławami oraz miejsce do rozpalenia ogniska. Leśne miejsce wypoczynku w Leśnictwie Bratnik w lesie przylegającym do parku Muzeum Zamoyskich w Kozłówce. Miejsce wyposażone jest w parking, zadaszenia, ławki i tablice informacyjne.

W lasach kozłowieckich wyznaczono sieć ścieżek rowerowych o łącznej długości ok. 30 km ułatwiających poruszanie się po lesie. W terenie ścieżki oznakowane są piktogramami umieszczonymi na drzewach oraz tablicami na początku i końcu ścieżek. Prowadzą one do najciekawszych miejsc takich jak rezerwat „Kozie Góry”, osada Stary Tartak, stawy „Wzory”, Kozłówka.

Firlej – Budy – Domek Myśliwski Rawityn – Sobolew – Firlej (17 km) Przebieg trasy: Wyruszamy z Firleja kierując się na miejscowość Budy (5 km). Tam skręcamy w lewo i po przejechaniu ok. 1 km dojeżdżamy do pięknie położonego wśród lasów Domku Myśliwskiego Rawityn. Cofając się drogą asfaltową ok. 200 m skręcamy w lewo i jedziemy drogą żużlową 1,5 km przez las. Na skraju lasu, na rozwidleniu dróg skręcamy i polną drogą udajemy się do odległej o 1,8 km wsi Sobolew. Przed wsią, po lewej stronie drogi mijamy cmentarz polskich powstańców 1863 roku. Skręcając w lewo dojeżdżamy do skrzyżowania. Kierując się w lewo dojedziemy do Firleja odległego o ok. 6 km.

Firlej - Budy - Kunów - Zagrody Łukowieckie - Serock - Firlej (23 km) Przebieg trasy: Wyruszamy z centrum Firleja, (po drodze można zwiedzić XIX wieczny kościół) kierując się na miejscowość Budy (5km). Tu wśród lasów jest pierwszy przystanek. Z miejsca przystankowego skręcamy w lewo. Dojeżdżamy do osiedla domków letniskowych, skręcamy w lewo docieramy do miejscowości Kunów (7 km). Kierując się drogą wzdłuż jeziora dojeżdżamy do miejsca przystankowego (1,5 km). Po przecięciu trasy K-19, udajemy się do Zagród Łukowieckich (1,5 km). Skręcamy w prawo. Po 1 km. dojeżdżamy do miejscowości Serock. Po dotarciu do rzeki Wieprz skręcamy w prawo. Dojeżdżamy do remizy strażackiej w Serocku a następnie do mostu na rzece Wieprz. Wracamy tą samą trasą ok. 0,5 km. Jedziemy prosto wzdłuż kanału. Po pokonaniu ok. 3 km. skręcamy w prawo. Tu po prawej stronie znajdują się XIX wieczne zabudowania pod strzechą. Na najbliższym skrzyżowaniu skręcamy w lewo. Po pokonaniu ok. 1 km. dojeżdżamy do szosy Firlej- Przypisówka, gdzie skręcamy w prawo. Jesteśmy w miejscowości Firlej, dojeżdżamy do końca trasy rowerowej przy remizie strażackiej w Rynku.

Trasa żółta - zwiedzanie osady Firlej Przebieg trasy: Zwiedzanie należy zacząć od centrum. Należy zwrócić uwagę na czworoboczny rynek z zabudową pochodzącą z końca XIX wieku i początku naszego stulecia. Niektóre domy zachowały konstrukcję zrębową "na rybi ogon" i są uznane za obiekty zabytkowe. Obszerny niegdyś rynek nie pełni już w takim stopniu, jak dawniej, funkcji targowiska, toteż jego środek przekształcono w skwer porośnięty drzewami. Drewniany kościół parafialny, zbudowany w 1880 roku, jest trzecim w historii miejscowości. W schowku kościoła złożony jest ołtarz polowy I Pułku Ułanów z 1831 roku. Cmentarz parafialny posiada ciekawe pomniki – stare i nowsze. Są tu również groby ofiar zbrodni hitlerowskich.

Trasa zielona - wokół jeziora Kunów (7 km) Przebieg trasy: Należy przeciąć trasę Lublin – Kock koło przystanku autobusowego "Firlej". Następnie wchodzimy na drogę prowadzącą na zachód, równoległą do lokalnej szosy, oznaczonej drogowskazem "Budy 6 km". Po kilometrowym marszu dotrzemy nad jezioro Kunów. Jest ono pod wieloma względami inne niż jezioro Firlej. Przewyższa swojego sąsiada powierzchnią (1,17 km²), obwodem (ponad 4 km) a także długością (1,5 km). Jest natomiast znacznie płytsze (3,5 m). Niewątpliwą jego zaletą jest jego naturalność, spowodowana brakiem zagospodarowania turystycznego. Wokół jeziora ścieżka wiedzie najczęściej blisko brzegu. Zachęcamy zatem do spaceru, najpierw brzegiem wschodnim i północnym a później przez wieś Kunów, gdzie spotykamy przykłady lokalnego budownictwa drewnianego. Powracamy brzegiem północno-zachodnim a później lokalną drogą do wsi Firlej.

Trasa czerwona - Serock „Stalownia” Przebieg trasy: Wyruszamy szosą Firlej – Przypisówka na wschód, mijając stary cmentarz po pokonaniu około 1,5 km skręcamy za przydrożnym zagajnikiem w lewo. Po minięciu nowego cmentarza znajdziemy się w przysiółku Stalownia. Polna droga, prowadząca na wschód, doprowadza do pięknego krajobrazowo zakątka. Znajdujemy się na cyplu wierzchowinowym, który wkracza tu na szeroką 2 km dolinę Wieprza. Jest on dodatkowo urozmaicony amfiteatralną zatoką, jaką tworzy podcinające go strome zbocze, zajęte przez pastwiska. Niestety, nie znajdziemy dawnej fabryki stali. Widoczne na dnie doliny kanały były wybudowane w celu przesyłania wody potrzebnej do bezpośredniej produkcji lub poruszania maszyn napędzanych kołami wodnymi. Do Firleja wracamy tą samą drogą lub dłuższą – przez Serock. Do Serocka idzie się drogą wiodącą malowniczo wzdłuż krawędzi zbocza doliny Wieprza. Serock jest bardzo starą miejscowością, notowaną już w 1317 roku. Poza tym Serock przyciąga uwagę klimatem spokojnej wsi, oddalonej od miast i traktów komunikacyjnych. Do Firleja odległego o 2 km, prowadzą dwie niezależne od siebie drogi.

Agroturystyka

Na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się duża liczba gospodarstw agroturystycznych, które stanowią nie lada atrakcję dla spragnionych spokoju i ciszy turystów. Właściciele przyjmują gości przez cały rok. Oferują bardzo zróżnicowane atrakcje, chociażby przejażdżki konne, wycieczki rowerowe czy spacer po okolicy. Turyści szczególnie zainteresowani aktywnym wypoczynkiem mogą uczestniczyć także w pracach polowych.

Obecnie w powiecie lubartowskim funkcjonuje wiele takich gospodarstw. Są one na coraz wyższym poziomie. Podstawą działania tych gospodarstw są wygodne pokoje i smaczna domowa kuchnia, oferująca oryginalne smaczne produkty regionalne.

Agroturystyka jest szansą dla mieszkańców wsi, ale także sposobem na przedstawienie walorów tej ziemi mieszkańcom innych regionów kraju i gościom zagranicznym.

5.2.2. Zarys historii obszaru powiatu

Historia Ziemi Lubartowskiej jest nierozdzielnie związana z rodami szlacheckomagnackimi Czartoryskich, Bielińskich, Firlejów, Lubomirskich, Międzyńskich, Potockich, Rawitów, Sanguszków, Weyssenhoffów i Zamoyskich.

Miasto Lewartów założone zostało w 1543 roku przez Piotra Firleja z Dąbrowicy, wojewodę lubelskiego, właściciela Kocka, Janowca oraz licznych wsi. Jako miasto szlacheckie przechodziło kolejno w posiadanie takich rodów jak: Kazimierscy, Zasławscy, Wiśniowieccy, Lubomirscy, Sanguszkowie. Dopiero w 1744 roku aktem prawnym króla Augusta III, na prośbę dziedzica, Pawła Karola Sanguszki, zmieniono nazwę na Lubartów. Jednak Lubartów nie odegrał ważniejszej roli jako ośrodek administracyjny aż do 1809 roku. W czasach rozbiorów Lubelszczyzna w większej części znalazła się pod zaborem austriackim i tak było do roku 1809, kiedy wybuchła wojna francusko-austriacka, a w maju 1809 roku wkroczyły wojska Księstwa Warszawskiego. Na tych terenach zorganizowano nową polską władzę administracyjną zależną jednak od cesarza Napoleona. Traktat podpisany 14 października 1809 roku na zamku Schonbrunn pod Wiedniem przewidywał przyłączenie do Księstwa Warszawskiego terenów Galicji

Zachodniej. To spowodowało potrzebę wprowadzenia nowego podziału administracyjnego. Po przystosowaniu Konstytucji Księstwa Warszawskiego postanowiono zwiększyć liczbę departamentów państwa do dziesięciu. Kończącym efektem prac był dekret Królewski z 17 kwietnia 1810 roku o podziale administracyjno - terytorialnym. Obszar Lubelszczyzny wchodził w skład dwu nowych departamentów: lubelskiego i siedleckiego.

Departament lubelski składał się z dziesięciu powiatów, w tym utworzonego powiatu lubartowskiego. W okresie tym Lubartów dostąpił awansu i rozwoju, po raz pierwszy stał się centrum jednostki administracyjno - terytorialnej państwa, powiatu lubartowskiego.

Po Kongresie Wiedeńskim w 1815 roku powstaje Królestwo Polskie, powiązane z Rosją. Wprowadzono zmiany w organizacji władz. Przywrócono polskie nazwy województw, które dzielono na obwody. W obwodzie lubelskim były trzy powiaty: lubartowski, lubelski i kazimierzowski. Niestety losy powiatu lubartowskiego były zmienne; brakowało środków na jego finansowanie, stąd administrację częściowo wcielono do powiatu lubelskiego. Po powstaniu listopadowym ukazem z 7 marca 1842 zmieniono obwody na powiaty, a powiaty zmieniono na mniejsze obszarowo okręgi. Powiat lubartowski stał się okręgiem lubartowskim w powiecie lubelskim.

Kolejne zmiany w podziale administracyjnym ziem Królestwa nastąpiły na podstawie ukazu z 31 grudnia 1866 roku. Gubernię lubelską podzielono na mniejsze powiaty; na początku 1867 roku powrócił powiat lubartowski. Obejmował powierzchnię 1402 km², zamieszkiwało go 46 575 osób. W granicach powiatu były dwa miasta: Lubartów i Łęczna oraz cztery miasta rolnicze: Czemierniki, Firlej, Kamionka i Michów, pozbawione praw miejskich po powstaniu styczniowym w latach 1869 - 70. Powiat dzielił się administracyjnie na 15 gmin oraz 212 wsi. Ten podział administracyjny z 1866 roku przetrwał do czasu niepodległości w 1918 roku.

Ustawa tymczasowa z 1919 roku wprowadziła województwa. W województwie lubelskim było 19 powiatów, w tym powiat lubartowski, który obejmował 1380 km² powierzchni. Liczba ludności wynosiła 114 225 osób. Na terenie powiatu były miasta Lubartów i Łęczna i 14 gmin: Czemierniki, Chudowola, Firlej, Kamionka, Ludwin, Luszawa, Łucka, Niemce, Rudno, Samokłęski, Spiczyn, Tarło, Wielkie. Taki podział administracyjny z kolejnymi zmianami w 1944, 1950 r. i w 1973 roku trwał, wyłączając przerwę w latach 1940 - 1944 (okupacja niemiecka), do 1975 roku.

Od 1 czerwca 1975 roku nastąpiło spłaszczenie struktury terenowych organów władzy i administracji; wprowadzono dwuszczeblowość: województwo, gmina. Zwiększono liczbę województw z 17 do 49. Rozszerzono kompetencje organów miejskich i gminnych.

Powiat lubartowski wrócił na mapę administracyjną 1 stycznia 1999 roku.

W historii Powiatu Lubartowskiego zapisało się wielu sławnych ludzi, których nazwiska znane są do dziś w całej Polsce. Najbardziej znane postacie to: Jan Kochanowski, Bolesław Prus, Klemens Junosza Szaniawski, Leon Wyczółkowski, Józef Weyssenhoff oraz Biskup Ignacy Krasicki.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę obiektów z terenu powiatu lubartowskiego, które należą do jednych z najcenniejszych i najbardziej znanych zabytków powiatu z podziałem na pełnione funkcję.

Układy urbanistyczne

W kilku miejscowościach na terenie powiatu zachowały się założenia przestrzenne charakterystyczne dla okresu, w którym powstały. Do najstarszych należy zaliczyć zespół urbanistyczny Kamionki (XV - XVI wiek), Kocka (XV - XVIII wiek), Firleja (XVI wiek) i Michowa (pierwsza połowa XVI wieku). Nieco młodsze rozwiązania można znaleźć w Lubartowie (XVI - XIX wiek) i Ostrowie Lubelskim (XVI - XIX wiek). Warto nadmienić, że układy urbanistyczne będące elementami historycznego dziedzictwa są szczególnie narażone na bezpowrotne zniszczenie.

Układy urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego:

- układ urbanistyczny miasta Lubartowa – numer wpisu A/155,
- układ urbanistyczny miasta Kocka – numer wpisu A/643.

Układy urbanistyczne będące elementami historycznego dziedzictwa są szczególnie narażone na bezpowrotne zniszczenie.

W celu zachowania i ochrony historycznych układów urbanistycznych należy przyjąć m.in. następujące zasady:

- utrzymania istniejącej zabudowy oraz zachowanych elementów zagospodarowania terenu o wartościach historycznych lub kulturowych w dobrym stanie technicznym, funkcjonalnym oraz estetycznym,
- utrzymania układu ulic i placów z zachowaniem ich historycznego przebiegu, przekrojów, nawierzchni, pierwotnych linii rozgraniczających i linii zabudowy,
- zachowania kompozycji układów zieleni,
- zachowania istniejących i odtwarzania charakteru zniekształconych wewnątrz krajobrazowych,
- nawiązania w nowej zabudowie do lokalnych form i kompozycji z dostosowaniem do fizjonomii jednostki i zabudowy sąsiadującej.

Za opiekę nad zespołami urbanistycznymi odpowiedzialne są poszczególne Urzędy Gmin, w których te układy są zlokalizowane. Jako przykład troski o ich zachowanie należy wspomnieć o ustanowieniu 4 stref Ochrony Konserwatorskiej na terenie miasta Lubartowa. Układ urbanistyczny miasta Lubartowa oraz miasta Kocka został

wpisany do rejestru zabytków nieruchomych. Umożliwia to ochronę, zachowanie i konserwację występujących tu nieruchomych dóbr kultury (chronionych i ewidencjonowanych) z dopuszczalnością ich adaptacji mającej na celu przede wszystkim rewaloryzację lub rewitalizację zespołu lub zabytku.

Pozostałe historyczne założenia przestrzenne również są objęte ochroną. Działania te zostały nałożone na poszczególne jednostki samorządu terytorialnego. Szczegółowe granice układów podlegających ochronie konserwatorskiej są określone w decyzjach o wpisaniu dobra kultury do rejestru zabytków.

Architektura sakralna

Zespoły i obiekty sakralne - grupa ta reprezentowana jest przede wszystkim przez ok. 21 Zespołów Kościołów Parafialnych. Większość zabytków architektury sakralnej to budowle barokowe z XVII i XVIII wieku. Wcześniejsze budowle nie przetrwały do naszych czasów, były one przeważnie drewniane. Jedynym wyjątkiem jest murowany późnogotycki kościół w Kamionce, wzniesiony w końcu XV lub w pierwszej połowie wieku XVI, później przebudowany. Do czołowych zabytków należą kościoły parafialne w Lubartowie (murowany w latach 1733 - 38), Ostrowie Lubelskim (1755), Sernikach (1758 - 66). Nieco młodszy horyzont czasowy prezentują kościoły w Kocku (1779 - 1782) i Jeziorzanach (1782 - 98). W wieku XIX zbudowano podobne obiekty w Firleju (1879 - 80), Michowie (1878 - 81) i rozpoczęto prace w Brzeźnicy Bychawskiej (1805). Do najmłodszych kościołów należą obiekty w Abramowie (1925), Brzeźnicy Książęcej (1935 - 40), Ostrówku Kolonii (1921) i Staroście (1929 - 38). Na uwagę zasługują również dziewiętnastowieczne kaplice cmentarne w Kamionce, Kocku, Lubartowie, Michowie i Sernikach oraz Zespół Klasztorny Ojców Kapucynów w Lubartowie (1741). Grupę zabytków sakralnych uzupełniają licznie występujące na terenie powiatu kapliczki i krzyże przydrożne (około 60), z których najstarsze wzniesiono w XVII i XVIII wieku.

Bazylika Mniejsza w Lubartowie –budowę rozpoczął Paweł Karol Sanguszek w roku 1733, a zakończył w roku 1738. Kościół powstał na miejscu dwóch poprzednich kościołów drewnianych, które spłonęły. Kościół został wzniesiony wg projektu Pawła Antoniego Fontany. Godność Bazyliki Mniejszej została przyznana lubartowskiej świątyni przez Kongregację do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, działającą na mocy szczególnych uprawnień przyznanych jej przez Ojca Świętego Benedykta XVI.

Kościół barokowy, orientowany.

Na początku lat 90. XVIII wieku kościół padł ofiarą pożaru. Płomienie zniszczyły wówczas oryginalne zwieńczenia wież, a także wieżyczkę z sygnaturką nad prezbiterium. Nadpalone wieże pokryto prowizorycznie gontem. W latach 60. i 70. XIX wieku kościół przeszedł gruntowny remont, w trakcie którego m.in. zdemontowano prowizoryczne zwieńczenia wież

Rysunek 2. Widok na Bazylikę Mniejszą w Lubartowie od strony frontowej [3].

z końca poprzedniego stulecia i obniżono dach, co wpłynęło negatywnie na estetykę budowli. W ciągu XX wieku kościół przechodził kilka razy prace remontowe. Konserwacji poddawano obrazy, freski i pozostałe elementy wyposażenia.

Obiekt został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/116

Kościół Parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wawrzyńca w Ostrowie Lubelskim, murowany wzniesiony w roku 1755 według projektu architekta Pawła Antoniego Fontany. Ufundował go Mikołaj Krzyński.

Kościół jest w stylu późnobarokowym. Świątynia została wybudowana na rzucie krzyża łacińskiego z częścią centralną kwadratową o silnie ściętych narożach. Fasada kościoła jest dwuwieżowa i dwukondygnacyjna z lekko wklęsłą częścią środkową.

Do kościoła prowadzi brama – dzwonnica z roku 1760. Brama reprezentuje architekturę późnobarokową. Złożona jest z kwadratowej, dwukondygnacyjnej części środkowej z bramą i dwu niskich części bocznych. Kościół ma charakter sanktuarium pielgrzymkowego. Do parafii przynależy także plebania i dom parafialny z roku 1905.

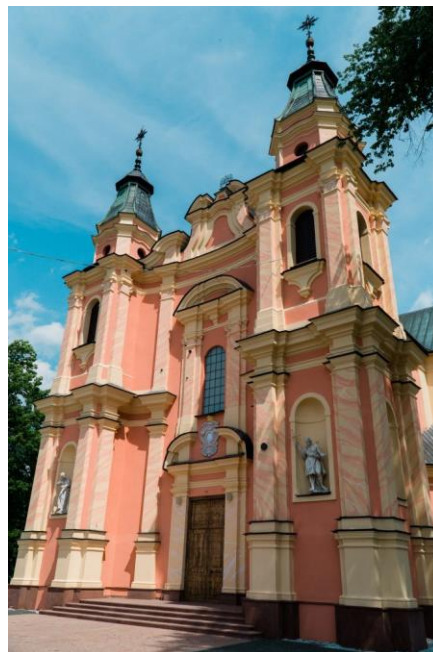
W roku 2020 zakończono prace rewitalizacyjne kościoła związane z m.in. z przywróceniem pierwotnej kolorystyki obiektów, renowacji wnętrza kościoła czy remontu otoczenia kościoła.

Kościół został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/118.

Kościół Parafialny pw. Św. Marii Magdaleny w Sernikach - wzniesiony w latach 1758 – 1776 na podstawie projektu architektonicznego wykonanego przez Jakuba Fontanę. Fundatorem świątyni był Eustachy Potocki.

Kościół późnobarokowy, orientowany, murowany.

Kościół konsekrowano w 1779 roku. W latach 1908 – 1978 w świątyni przeprowadzono sześć remontów. Dotyczyły one m.in.: remontu wieży i dachu kościoła, odnowienia ołtarzy: bocznych i głównego, ambony oraz chrzcielnicy. Kolejne remonty były przeprowadzane

Rysunek 3. Widok na Kościół Parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wawrzyńca w Ostrowie Lubelskim od strony frontowej

Rysunek 4. Widok na Kościół Parafialny pw. Św. Marii Magdaleny w Sernikach.

w latach: 2002 – 2003. Poddano go renowacji, konserwacji oraz wykonano złączenia obiektów zabytkowych: ołtarza głównego i obrazów w nim znajdujących się – św. Marii Magdaleny i Boga Ojca, ołtarzy bocznych (dużych) oraz ambony i chrzcielnicy. Równocześnie przeprowadzono gruntowny remont organów z poł. XVIII w. głównym fachowcem w tej dziedzinie był ojciec dr Waldemar Kapeć – dominikanin z Lublina. Renowacja i konserwacji poddano także elewację zewnętrzną kościoła oraz przeprowadzono remont wieży, polegający na wymianie rynien i rur spustowych.

Kościół został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/432.

Kościół Parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamionce - wybudowany w 1459 r. Jest najstarszy kościół w powiecie lubartowskim i należy do najstarszych w województwie lubelskim.

Kościół późnogotycki, z późniejszymi renesansowymi i barokowymi przekształceniami, murowany z cegły (część murów o układzie gotyckim) i otynkowany. Orientowany.

Rysunek 5. Widok na Kościół Parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamionce [4].

Budowla była w wielkim zaniedbaniu, remonty zaczęto jednak przeprowadzać ok. 1679 r., m.in. wykonano portal. Na początku XVIII w. dobudowano 2 kruchty i kaplicę. W XIX w. odnowiono ściany, położono posadzki, naprawiono dach i pod koniec gruntownie wyremontowano, dobudowując jeszcze kaplicę Matki Bożej, przybudówkę i wieżyczkę. Podczas I wojny światowej kościół był częściowo uszkodzony, prace remontowe przeciągały się do 1930 i 1938 r. Obok kościoła murowana dzwonnica z cegły z 2 dzwonami firmy Felczyńskiego z Przemyśla z 1954 r.

W roku 2012 wykonano remont i renowację zabytkowej dzwonnicy kościelnej przy kościele parafialnym p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamionce.

Kościół został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/436.

Kościół świętego Wawrzyńca i klasztor kapucynów w Lubartowie Zespół klasztorny należący do prowincji warszawskiej ojców. Zespół składa się z kościoła św. Wawrzyńca i przylegającego do kościoła od strony południowej klasztoru z wirydarzem.

Kościół został zbudowany w latach 1737-1741 według projektu architekta Pawła Antoniego Fontany. Świątynia została ufundowana wspólnie przez Mikołaja Krzywieckiego, skarbnika trembowelskiego i pułkownika wojsk polskich oraz księcia Pawła Karola Sanguszkę.

Jest to budowla jednonawowa, barokowa, oszczędna w bryle i dekoracjach.

Do świątyni przylega, wybudowany w tym samym czasie, trójskrzydłowy, piętrowy i otoczony murem klasztor. Kościół i klasztor były świadkami narodowej historii.

Kościół oraz klasztor został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/387.

Kościół Parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Michowie. Kościół wybudowany w latach 1878-81 z inicjatywy ks. Kacpra Ambroszkiewicza w miejscu spalonego w pożarze Michowa kościoła drewnianego ze środków fundacji Michowskich. Skorzystano z planów kościoła we wsi Boiska powiększonego o kaplice.

Kościół murowany, jednonawowy, o stylu eklektycznym.

Przy kościele stoi dzwonnica — brama, murowana z dzwonem z lat 50-tych, zakupionym w Przemyśle i drugim z 1986 r. z Węgrowa — ufundowanym przez parafian na pamiątkę święceń biskupich ks. Ryszarda Karpińskiego.

Kościół został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/921.

Kościół Parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP w Kocku. Budowlę w stylu klasycystycznym zakończono roku 1792. Autorem projektu był Szymon Bogumił Zug, który w polskiej praktyce architektonicznej zapoczątkował typ budowli opartej na planie prostokąta i mającej portyk kolumnowy w elewacji.

Kościół jest objęty ochroną na podstawie wpisu do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/694.

Kościół Parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Firleju. Budowla drewniana z roku 1890, trzecia w historii miejscowości. Kościół orientowany, na planie prostokąta zamkniętego trójbocznie z dwoma niższymi kaplicami od pn i pł. W schowku kościoła złożono ołtarz polowy I Pułku Ułanów z 1831 roku, który odniósł zwycięstwo w bitwie pod Firlejem.

Kościół jest objęty ochroną na podstawie wpisu do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/920.

Zespoły pałacowo –parkowe

Zespoły pałacowe -Najstarszym przedstawicielem tej grupy zabytków jest zespół pałacowo - parkowy w Kocku, zbudowany w drugiej połowie XVI wieku. Był on wielokrotnie przebudowywany, m.in. przez Szymona Bogumiła Zuga (ok. 1780) i Henryka Marconiego (1825). Prawie wiek później wzniesiono pałac w Lubartowie. Jego wygląd uległ licznym transformacjom i po pożarze w 1934 roku, pałac został niemal w całości zrekonstruowany. Późnobarokową rezydencją jest pałac w Kozłowie, wzniesiony między 1735 a 1742 rokiem. Budowla, mimo znacznej przebudowy z lat 1879 - 1907, zachowała pierwotny układ i częściowo bryłę. Obecnie znajduje się tam Muzeum Zamoyskich. Natomiast rozwinięty klasycyzm reprezentuje pałac w Samoklęskach z przełomu XVIII i XIX wieku, związany z działalnością znanego architekta, Christiana Piotra Aignera.

Zespół pałacowy – Pałac Sanguszków w Lubartowie - Historia rezydencji pałacowej w Lubartowie określanej obecnie jako Pałac Sanguszków jest związana z dziejami miasta. Aktem z 29 maja 1543 roku król Zygmunt Stary zezwolił Piotrowi Firlejowi z Dąbrowicy na założenie „na surowym korzeniu” miasta nazywanego od herbu Firlejów – Lewart – Lewartowem. Początkowo powstał zamek o charakterze obronnym, rozbudowany przez syna Piotra, Mikołaja na rezydencję otoczoną ogrodami włoskimi.

Rysunek 6. Widok na Pałac Sanguszków w Lubartowie [5].

Po śmierci Mikołaja Firleja dobra lewartowskie, wraz z pałacem przeszły na własność Kazimierskich. Kiedy Sanguszkowie

przejmowali majątek, był on na skutek wojen szwedzkich bardzo zniszczony, a także zaniedbany przez poprzednich właścicieli, którzy nie mieszkali tutaj na stałe. W złym stanie był również pałac i otaczające go ogrody. Los pałacu odmienił się, kiedy Paweł Karol Sanguszko postanowił uczynić z Lewartowa siedzibę rodu i doprowadzić dobra do rozkwitu - znacznie upiększył rezydencję pałacową, odbudowując ją w latach 1722-41, zapewne wg projektu Pawła Antoniego Fontany. Ostatnią dziedziczką z rodziny Sanguszków była hrabina Klementyna Małachowska, która znacznie przekształciła całą rezydencję, pozbawiając ją wielu zabytkowych elementów, m.in. rozebrano wtedy bramę z basztą i oficyny. W 1830, poleciła utworzenie parku angielskiego. W 1839 roku dobra od hrabiny Małachowskiej nabył Henryk Łubieński, prezes Banku Polskiego, który założył fabrykę fajansu w starych pomieszczeniach stajennych. Po jego dymisji ze stanowiska prezesa, właścicielem pałacu wraz z ogrodem stał się Bank Polski. W owym okresie mieścił się tutaj m. in. szpital wojskowy. Kolejnymi właścicielami byli Stanisław Mycielski (od 1867 roku), ponownie Bank Polski (od 1875 r.) i Ludwik Grabowski. W 1925 roku pałac wraz z ogrodem kupiło zgromadzenie zakonne Braci Kresowych z myślą utworzenia tutaj zakonu i szkoły. Pożar w 1933 roku, który zniszczył całe wnętrze i dach całkowicie zniweczył te plany. W latach 1935-38 Zarząd Miejski Lubartowa wykupił ruiny pałacu i ogród i urządził tutaj park miejski. W okresie okupacji nastąpiła dalsza degradacja obiektu. Mury zostały częściowo rozebrane, a budulec używany był do naprawy dróg. W roku 1974 przystąpiono do remontu. Prace trwały aż do roku 1970. W tym okresie odbudowano pałac i dokonano rekonstrukcji parku wg projektu Gerarda Ciołka. Od początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku pałac stał się siedzibą władz administracyjnych. Swoje lokum miała tutaj Powiatowa Rada Narodowa, Miejska Rada Narodowa i Urząd Rejonowy. W 1999 roku Pałac Sanguszków stał się siedzibą władz Powiatu Lubartowskiego. Stan techniczny obiektu wymagał przeprowadzenia kompleksowego remontu. W miarę możliwości i posiadanych środków wykonywane były kolejne prace. Szczególnym miejscem w pałacu jest Sala Rycerska, która po

przeprowadzeniu prac renowacyjnych i zakupieniu wyposażenia (meble, obrazy przedstawiające rodzinę Sanguszków, lustro nad kominkiem) odzyskała dawną świetność.

Obecny stan zespołu pałacowego w Lubartowie określono jako dobry.

Zespół pałacowy: pałac, oranżeria, brama pałacowa, pozostałości mostu, założenie dziedzińca, zieleń przed pałacem, park, sadzawka za pałacem jest objęty ochroną na podstawie wpisu do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/151.

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłowie - Muzeum Zamoyskich w Kozłowie to jedyne na Lubelszczyźnie muzeum – rezydencja, które należy do najlepiej zachowanych tego typu obiektów w Polsce. Pałac wzniesiony został w latach 1735 - 1742, a jego architektem prawdopodobnie był Józef II

Rysunek 7. Widok na Pałac Zamoyskich w Kozłowie [6].

Fontana, natomiast fundatorem był Franciszek Bieliński Marszałek Wielki Koronny, ambasador Polski we Francji. W roku 1799 cały majątek Kozłowiecki przeszedł w ręce rodziny Zamoyskich, a swój najwspanialszy rozwój zawdzięcza Konstantemu Zamoyskiemu. Rozbudowy pałacu dokonał on na przełomie wieku XIX i XX. To właśnie wtedy wnętrza otrzymały nowy wystrój i wyposażenie w stylu II cesarstwa. We wrześniu 1944 roku w pałacu utworzono muzeum, które w roku 1955 przekształcono w Centralną Składnicę Muzealną Ministerstwa Kultury i Sztuki. W roku 1977 ponownie powołano do życia muzeum, które od roku 1992 nosi nazwę Muzeum Zamoyskich w Kozłowie. Chlubą muzeum jest niemal kompletne autentyczne wyposażenie – rzadkość na skalę europejską. Ogromnym walorem jest tutaj pałacowa kaplica wzorowana na kaplicy królewskiej w Wersalu. W powozowni są prezentowane XIX wieczne powozy oraz akcesoria podróżnych. Obok pałacu znajduje się teatralnia (obecnie sala wystawowa i konferencyjna), cztery oficyny (w tym Pawilon i kordegarda), ogrodzenie z łącznikami, aleja dojazdowa. Na terenie zespołu pałacowego utworzono Galerie Sztuki Socrealizmu przypominającą czasy minionej epoki. Ozdobą całego kompleksu jest ogród francuski i park angielski oraz stylowa brama. Muzeum posiada certyfikat ISO 9001:2000. Wspaniałe odrestaurowanie i utrzymanie zespołu pałacowo-parkowego oraz jego unikalna kolekcja znalazło uznanie Międzynarodowej Komisji, która przyznała Kozłowiec Medal Europa Nostra 1997 oraz nominowała tę instytucję do nagrody Europejskie Muzeum Roku 1999 (EMYA). Park był dwukrotnie nagradzany Złotym Medalem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zespół Pałacowo-Parkowy w Kozłowie uznano jako pomnik historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 24 kwietnia 2007 roku.

Obecny stan zespołu pałacowo – parkowego w Kozłowie określono jako dobry.

Zespół pałacowo-parkowy: 1) pałac z pełnym wystrojem arch.- rzeźbiarskim, 2) 4 oficyny przed pałacem (w tym: d. pawilon i kordegarda), 3) kaplica z całym wystrojem sztukateryjno-malarskim i witrażami, 4) tzw.

teatralnia, 5) założenie dziedzińca z bramą wjazdową z kratą, 6) murowane ogrodzenie parku z łącznikami między budynkami pałacowymi, 7) aleja dojazdowa i zieleń zgrupowana wokół niej, 8) park z elementami rzeźbiarskimi z pocz. XX w. (fontanna, pomnik żołnierzy napoleońskich, grobowiec Marii i Adama Zamoyskich), 9) zesp. budynków folwarcznych na tyłach pałacu: spichlerz, stajnia koni roboczych, obora, dom ogrodnika (tzw. rządówka), 10) budynki przedpałacowe w części gosp. (stajnia, powozownia, stajnia koni remontowych, bud. gosp – ob. hydrofornia, d. kurnik – ob. stolarnia), 11) zegar słoneczny na terenie dziedzińca pałacowego został objęty ochroną poprzez wpis do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/457.

Zespół pałacowo - parkowy w Kocku - Klasycystyczny pałac Anny Jabłonowskiej jest jednym z ważniejszych zabytków Kocka. Wzniesiono go w 1780 r. i przebudowano w 1825 r. Zespół pałacowy składa się z budynku głównego i dwóch jednakowych oficyn, (korpus główny połączony galeriami ze skrzydłami bocznymi), dwie galerie kolumnowe, murowane, dziedziniec z murowanym ogrodzeniem, mostem, wjazdem i bramą główną z ok. 1780 r.

Rysunek 8. Widok na Pałac Anny Jabłonowskiej w Zespole pałacowo – parkowym w Kocku.

Zespół dawnych zabudowań gospodarczych: stajnia z wozownią, murowana położona na zachód od wjazdu, oficyna północna, murowana, usytuowana na wschód od wjazdu (obecnie dom) z XVII w. Murowany most nad fosą z ok. 1780 r. (w parku – na zach. Od pałacu), park kwaterowy z drugiej połowy XVI w., przekształcony w 1753 r. oraz ponownie w 1832 r. na park krajobrazowy. Zachowały się aleje i drzewostan w obrębie obszaru przylegającego z jednej strony do stawów nad rzeką Czarną, a z drugiej do murowanego ogrodzenia przy ul. Ogrodowej. Czytelnie zachowały elementy regularnego założenia ogrodowego, aleje lipowe, kasztanowe i bindaż grabowy – wyznaczające granice tej części parku oraz towarzysząca im „dzika promenada” nad kanałem. Zachowane elementy pierwotnego układu kompozycji w części przypałacowej nawiązujące do obronnego charakteru budowli Firlejów (zachowane fosy) i wyznaczające jego granice. Całkowicie zachowany układ wewnętrzny części przypałacowej (z końca XVIII i pocz. XIX w.) tzn. wspomniana wyżej brama wjazdowa, ślady nieistniejącego dziedzińca oraz most prowadzący na dziedziniec z gazonem. Za pałacem teren opada tarasami ku szerokiej dolinie Wieprza. Park krajobrazowy, otaczający kompleks mieszkalny z trzech stron, zajmuje powierzchnię czterech hektarów.

Obecny stan zespołu pałacowo – parkowego w Kocku określono jako dobry.

Zespół pałacowo-parkowy: pałac (korpus główny z galeriami i skrzydłami bocznymi), założenie dziedzińca z ogrodzeniem, mostem, wjazdem i bramą, zespół dawnych zabudowań gospodarczych (d. stajnia – ob. warsztaty szkolne, d. oficyna – ob. budynek mieszk.), most nad fosą w parku, mury oporowe, elementy rzeźbiarskie na terenie zespołu, park z zachowanymi alejami i drzewostanem w obrębie obszaru przylegającego do stawów nad rz. Czarną i murowanego ogrodzenia przy ul. Ogrodowej został objęty ochroną poprzez wpis do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/606.

Zespół Pałacowy w Samokłeskach - Klasycystyczny dwór w Samokłeskach pochodzący z końca XVIII w., murowany z cegły, otynkowany. Część pierwotna na rzucie prostokąta, parterowa, dziewięcioosiowa, z piętrową częścią środkową, przed którą wgłębny portyk czterokolumnowy. Piwnice pod częścią środkową sklepione kolebkowo. Projekt przypisuje się znanemu architektowi Chrystianowi Piotrowi Aignerowi. W I poł. XIX w. Izabela Czartoryska założyła tu park krajobrazowy.

Rysunek 9. Widok na Dwór w Samokłeskach. [7].

Około 1880 r. właścicielem dworu został Józef

Weyssenhoff, znany pisarz, który rozbudował dwór wzbogacając go o boczne, piętrowe ryzality, zwieńczone pośrodku trójkątnymi frontonikami. Zespół obejmuje również oranżerię, która została wybudowana ok. 1880 r. Oranżeria - murowana z cegły, otynkowana. Prostokątna, parterowa. Elewacja frontowa- dziewięcioosiowa, z półkolistymi, oszklonymi arkadami Elewacja zach.- posiada ostrołukowe otwory okienne i otwór wejściowy zamurowany.

Obecny stan zespołu pałacowego w Samokłeskach określono jako dobry (przeprowadzenia prac pielęgnacyjnych wymaga teren parku na obszarze zespołu pałacowego).

Zespół pałacowy: pałac, oranżeria, park został objęty ochroną poprzez wpis do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/403.

Zespoły dworskie i folwarczne, dworki

Na terenie powiatu lubartowskiego zachowało się 11 zespołów dworskich. W większości tworzą one kompleksy składające się z dworu oraz zaplecza gospodarczego w postaci magazynów, stajni, spichlerzy, obór i innych. W większości wypadków takiemu zespołowi towarzyszy również park (Górka Kocka, gm. Kock, Łucka – Kolonia, gm. Lubartów, Rawityn, gm. Firlej, Serniki, Stara Jedlanka, gm. Uścimów). W dwóch wypadkach notowane są jedynie pozostałości parków dworskich (Kolechowice – Folwark), gm. Ostrów Lubelski, Talczyń, gm. Kock). Zespoły dworskie datowane są na ogół na drugą połowę XIX i początek XX wieku. Wyjątek stanowią tutaj trzy dwory z pierwszej połowy XIX wieku zlokalizowane w Lubartowie oraz pozostałości dworu w Dębicy gm. Ostrówek datowane na przełom XVIII i XIX wieku.

Grupę uzupełniają zespoły folwarczne i pozostałości po nich. Największe i najlepiej zachowane kompleksy znajdują się w Białobrzegach, gm. Kock, Kozłówce, gm. Kamionka, Krępie, gm. Jeziorzany, Skrobowie, gm. Lubartów.

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne

Wznoszenie kapliczek, figur i krzyży przy drogach lub w przydomowych ogródkach jest zwyczajem bardzo starym i szeroko praktykowanym. Na terenie powiatu spotykamy różnorodne obiekty w tej grupie zabytków. Dla przykładu warto podać, że w Michowie są dwie kapliczki, a w tym jedna z figurą św. Rocha. W Kamionce jest zabytkowa figura przydrożna z 1838 r. W Rudce Gołębskiej przydrożna murowana kapliczka z połowy XIX wieku, w Kozłówce – kaplica drewniana przydrożna z XIX wieku, a obok murowana. Szczególnie dużo kapliczek przydrożnych można spotkać w samym Ostrowie Lubelskim. Należą do nich m.in.:

- figura przydrożna ul. Króla Zygmunta, murowana, XVIII w.;
- kapliczka przydrożna, ul. Partyzantów, rok 1946 (ujęta w Rejestrze Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/796);
- kapliczka przydrożna datowana na 1684 r.

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne są objęte ochroną poprzez wpis do gminnych ewidencji zabytków poszczególnych gmin powiatu lubartowskiego.

Inne

Dworzec kolejowy w Lubartowie - budowa dworca w Lubartowie rozpoczęła się w lecie 1896 r., a zakończyła w 1897 r. W okresie I wojny przechodził z rąk do rąk. Najpierw był bowiem własnością rosyjską, potem austriacką, zaś po odzyskaniu niepodległości w 1918 wreszcie polską. Budynek dworca był przez wiele lat nieużytkowany. W ostatnich latach wykonano modernizację elewacji budynku, jednakże wewnątrz obiektu wymagało gruntownego remontu.

Rysunek 10. Widok na budynek Dworca Kolejowego w Lubartowie [8].

Przebudowa XIX-wiecznego dworca kolejowego w Lubartowie jest ujęta w programie inwestycji dworcowych na lata 2016-2023, który obecnie realizowany jest przez Polskie Koleje Państwowe.

Na działania związane z modernizacją budynku wydatkowane zostanie 5 mln złotych. Zakończenie realizacji inwestycji planowane jest na koniec roku 2022. Dzięki tym działaniom budynek dworca ponownie zostanie udostępniony dla podróżnych.

Dworzec kolejowy w Lubartowie jest objęty ochroną poprzez wpis do gminnej ewidencji zabytków miasta Lubartowa.

Na uwagę zasługują również dziewiętnastowieczne kaplice cmentarne w Kamionce, Kocku, Lubartowie, Michowie i Sernikach.

Jednym z najciekawszych obiektów jest Kaplica grobowa Zamoyskich w Kamionce.

Kaplica grobowa Zamoyskich w Kamionce na cmentarzu rzymskokatolickim wzniesiono w latach 1890-1893 przez właścicieli Kozłówki Konstantego i Anielę z Potockich Zamoyskich, którzy zostali pochowani w jej krypcie.

Kaplicę wzniesiono w stylu neogotyckim, według projektu Pliszczyńskiego - inżyniera i architekta powiatu lubartowskiego. Wnętrze zabytku, biorąc pod uwagę funkcję sepulkralną jest dość rozbudowane - co sugeruje, że kaplica oprócz funkcji grobowca rodzinnego przystosowana została do odprawiania okazjonalnych nabożeństw. Potwierdza to układ wnętrza (przedsionek, nawa z ołtarzem, chór muzyczny) oraz wystrój i wyposażenie wnętrza w paramenty do sprawowania liturgii. Kaplica we wnętrzu została pokryta w całości dekoracją malarską autorstwa Jana Czajewicza. Otwory okienne wypełniają dekoracyjne witraże, współgrające z dekoracją ścian i sklepienia. Od wielu lat obiekt był nieużytkowany i w złym stanie. W latach 2012-2013 - pracami konserwatorskimi objęto elewację.

Rysunek 11. Widok na Kaplicę grobową Zamoyskich w Kamionce.

Na dzień opracowania dokumentu rozpoczęte zostały prace przy wystroju i zachowanym wyposażeniu wnętrza.

Kaplica grobowa Zamoyskich (w gran. murów zewnętrznych), na cmentarzu rzymskokatolickim jest objęta ochroną poprzez wpis do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego – numer wpisu A/434.

Cmentarze i miejsca pamięci

Wykaz wybranych cmentarzy i miejsc pamięci na terenie powiatu lubartowskiego:

- Cmentarz wojenny nr 1 w miejscowości Nowa Wola (dawniej Ruskowola) - Na cmentarzu spoczywa 132 żołnierzy niemieckich. Położony jest on na południe od wsi, przy skrzyżowaniu dróg do Zawieprzyc i Wólki Zawieprzyckiej. Założony na planie półkola o wymiarach 24,5 x 16 m. Składa się z ośmiu mogił pojedynczych i dwóch zbiorowych. Centralnym punktem cmentarza jest pomnik z białego kamienia.
- Cmentarz wojenny nr 2 w Nowej Woli (dawniej Ruskowola) - Położony jest na północ od wsi na brzegu lasu „Baran”. Założony został na planie półowalu. Pierwotnie na cmentarzu znajdowało się 18 mogił, w tym kopiec – rosyjska mogiła zbiorowa. Na wierzchołku kopca zachowały się cztery nagrobne słupki. Na pozostałych mogiłach zachowały się 4 dalsze słupki, 12 drewnianych krzyży oraz dwa bardzo ciekawe

drewniane nagrobki z pięcioma i czterema poprzecznymi ramionami. Ten ostatni typ nagrobka nie występuje już nigdzie na terenie województwa lubelskiego. W 1934 roku na cmentarz zostały przeniesione cmentarze wojenne z Wólki Zawieprzyckiej (101 ekshumowanych ciał żołnierzy niemieckich) i Brzostówki (41 ciał żołnierzy niemieckich).

- Cmentarz wojenny Ruskowola II, obecnie Nowa Wola, przeniesiony - Cmentarz założony został zaraz po przełamaniu pozycji obronnych przez wojska austro - węgierskie i niemieckie, a więc przed połową sierpnia 1915 roku. Pochowani zostali na nim żołnierze, którzy polegli w czasie działań bojowych, oraz ranni zmarli w pobliskim szpitalu polowym. Około 1925 roku na cmentarzu było 16 mogił ziemnych. Na mogiłach osadzone były drewniane krzyże. Teren cmentarza ogrodzony był drewnianym płotem. W 1931 roku na cmentarzu odbyły się prace związane z ekshumacją zwłok. Na początku lat 30-tych cmentarz został zlikwidowany i przeniesiony do pobliskiego lasu „Baran”.
- Cmentarz wojenny w Nowodworze - Piaski – pochowano tu żołnierzy austriackich z czasu I wojny światowej, ale są tu także groby z innych okresów.
- Stary cmentarz żydowski w Lubartowie - znajdował się przy dawnej ul. Żabiej (obecnie róg ul. Legionów i Armii Krajowej), w pobliżu synagogi. Został założony w drugiej połowie XVI w., a zamknięty pod koniec XIX wieku. Podczas II wojny światowej Niemcy całkowicie zdewastowali zabytkową nekropolię. Postawili na niej szubienicę, na której wieszali m.in. Żydów z Kamionki.
- Cmentarz żydowski w Kocku - usytuowany jest około 1 km od granic miasta, otoczony metalowym płotem z bramą. Powstał w II połowie XVI wieku lub I połowie XVII wieku. Podczas II wojny światowej cmentarz został zdewastowany
- Miejsca egzekucji i pochówku Żydów w Lesie Kozłowieckim – Kampania II wojna światowa,
- Cmentarz prawosławny w Kolechowicach z II połowy XIX wieku. Symetryczny układ osiowy z kaplicą cmentarną, murowaną w stylu eklektycznym,
- Grób żołnierzy francuskich z czasów Napoleona Bonaparte na terenie parku pałacowego w Kozłowie – upamiętniony monumentalnym pomnikiem,
- Cmentarz powstańców styczniowych w Sobolewie spoczywa tu trzech oficerów i kilkunastu żołnierzy, którzy 24 marca 1863 roku polegli w bitwie z wojskami rosyjskimi,
- Cmentarz wojenny w Kocku z grobem generała F. Kleeberga,
- Mogiła Berka Joselewicza zlokalizowana w Białobrzegach Kolonii.

Wszystkie ww. cmentarze są objęte ochroną poprzez wpis do gminnych ewidencji zabytków w poszczególnych gminach.

Niektóre z wymienionych cmentarzy są objęte ochroną poprzez wpis do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego (cmentarz żydowski w Lubartowie – numer wpisu A/997, cmentarz z I wojny świat. w Sernikach – numer wpisu – A/1106, cmentarz z I wojny świat. w lesie „Baran” w Sernikach – numer wpisu A/1107).

Zabytki stanowiące własność powiatu lubartowskiego

Powiat Lubartowski posiada prawa własności dla dwóch obiektów:

- Pałac Księżnej Anny Jabłonowskiej w Kocku w zespole pałacowo - parkowym w Kocku,
- Pałac Sanguszków w Lubartowie w Zespole Pałacowym (siedziba Starostwa Powiatowego w Lubartowie).

Oba obiekty są w dobrym stanie technicznym. W latach obowiązywania przedmiotowego dokumentu planowane są prace modernizacyjne na terenie budynku siedziby Starostwa Powiatowego przedstawione w dalszej części opracowania.

5.3.4. Zestawienie obiektów z terenu powiatu wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego

Wykaz zabytków na terenie powiatu lubartowskiego wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego przedstawiono w poniższej tabeli. Łącznie na terenie powiatu znajduje się 35 pozycji wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego.

Tabela 2. Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu lubartowskiego. [1].

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1	Lubartów miasto		- układ urbanistyczny miasta Lubartowa, w gran. wg zał. planu	A/155
2	Lubartów miasto	ul. Cicha/1 Maja	- cmentarz żydowski	A/997
3	Lubartów miasto	ul. Jana Pawła II 9 (d. ul. Poprzeczna)	dom	A/687
4	Lubartów miasto	ul. Kościuszki 3,5	- dworek, w gran. ścian zewn.	A/994
5	Lubartów miasto	ul. Kościuszki 28 (d. 17)	- dworek, w gran. ścian zewn., ogród (nie istnieje)	A/1115
6	Lubartów miasto	ul. Lubelska 32	- zespół klasztorny kapucynów: kościół pw. św. Wawrzyńca Męczennika z wyposażeniem wnętrza, klasztor, drzewostan w granicach cmentarza kościelnego, ogród kwaterowo-spacerowy przy klasztorze	A/387

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
			i kościele	
7	Lubartów miasto	ul. Słowackiego 6	- kościół paraf. pw. św. Anny z wyposażeniem wnętrza w zabytki ruchome, dzwonnica, bramka, ogrodzenie cmentarza kościelnego, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego, plebania	A/116
8	Lubartów miasto	ul. Słowackiego 8	- zespół pałacowy: pałac, oranżeria, brama pałacowa, pozostałości mostu, założenie dziedzińca, zieleń przed pałacem, park, sadzawka za pałacem	A/151
9	Lubartów miasto	ul. Szaniawskiego 69	- kaplica na cmentarzu grzebalnym	A/117
10	Kamionka	Samokłęski	- zespół pałacowy: pałac, oranżeria, park	A/403
11	Kamionka	Kamionka, ul. Kościelna 8	- zespół kościoła parafialnego: kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła z wystrojem wnętrza, kaplica grobowa Weysenhoffów, ogrodzenie z dzwonnica bramową, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego; - plebania (wraz z gruntem pod budynkiem)	A/436
12	Kamionka		- kaplica grobowa Zamoyskich (w gran. murów zewnętrznych), na cmentarzu rzymskokat.	A/434
13	Kamionka	Kozłówka	- zespół pałacowo-parkowy: 1) pałac z pełnym wystrojem arch.- rzeźbiarskim 2) 4 oficyny przed pałacem (w tym: d. pawilon i kordegarda)	A/457

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
			3) kaplica z całym wystrojem sztukateryjno-malarskim i witrażami 4) tzw. teatralnia 5) założenie dziedzińca z bramą wjazdową z kratą 6) murowane ogrodzenie parku z łącznikami między budynkami pałacowymi 7) aleja dojazdowa i zieleń zgrupowana wokół niej 8) park z elementami rzeźbiarskimi z pocz. XX w. (fontanna, pomnik żołnierzy napoleońskich, grobowiec Marii i Adama Zamoyskich) 9) zesp. budynków folwarcznych na tyłach pałacu: spichlerz, stajnia koni roboczych, obora, dom ogrodnika (tzw. rządówka) 10) budynki przedpałacowe w części gosp. (stajnia, powozownia, stajnia koni remontowych, bud. gosp – ob. hydrofornia, d. kurnik – ob. stolarnia) 11) zegar słoneczny na terenie dziedzińca pałacowego	
14	Kock	Kock	- układ urbanistyczny miasta Kocka obejmujący stare miasto z założeniem pałacowo-parkowym, sylwetę miasta ze skalą zabudowy i zachowaniem dominanty – zespołu kościoła parafialnego	A/643
15	Kock	Kock	- zespół architektoniczny południowej pierzei rynku: kościół paraf. pw.	A/694

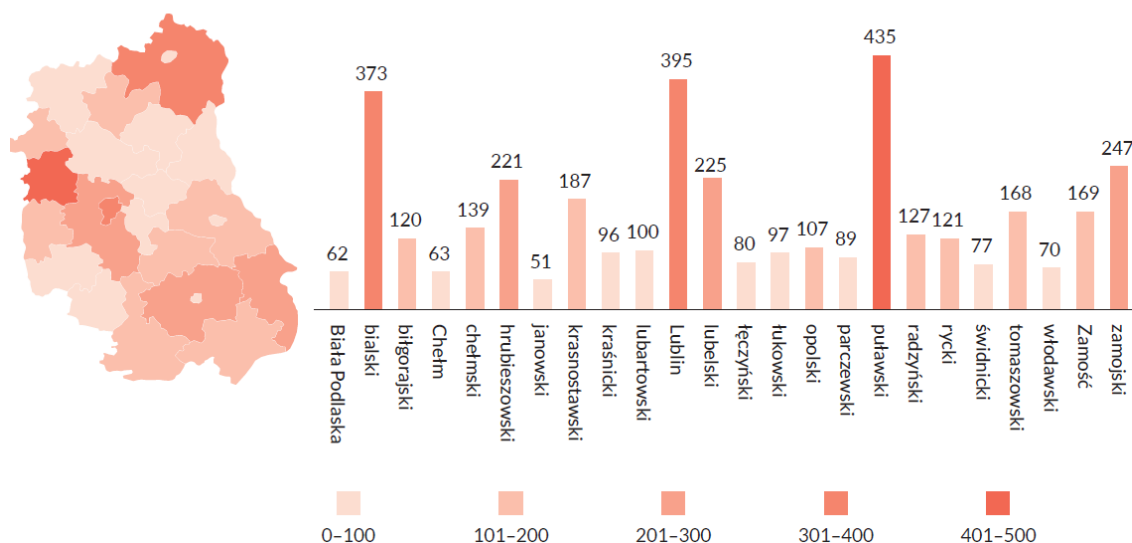
Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
			Wniebowzięcia NMP, dwie dzwonnice, cmentarz kościelny wraz z drzewostanem, ogrodzenie cmentarza kościelnego, dom przy Pl. Anny Jabłonowskiej (d. Dzierżyńskiego) 13/14, organistówka, wikariat, plebania w obrębie której kaplica zboru kalwińskiego ze sztukteryjnymi dekoracjami sklepienia	
16	Kock	Kock	- zespół pałacowo-parkowy: pałac (korpus główny z galeriami i skrzydłami bocznymi), założenie dziedzińca z ogrodzeniem, mostem, wjazdem i bramą, zespół dawnych zabudowań gospodarczych (d. stajnia – ob. warsztaty szkolne, d. oficyna – ob. budynek mieszk.), most nad fosą w parku, mury oporowe, elementy rzeźbiarskie na terenie zespołu, park z zachowanymi alejami i drzewostanem w obrębie obszaru przylegającego do stawów nad rz. Czarną i murowanego ogrodzenia przy ul. Ogrodowej	A/606
17	Kock	Białobrzegi Folwark (właśc. obręb geod.: Białobrzegi Kolonja)	- mogiła Berka Joselewicza w gran. ogrodzenia,	A/1011
18	Ostrów Lubelski	Kolechowice	- zespół cmentarza prawosławnego wraz z kaplicą	A/982

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
19	Ostrów Lubelski	Ostrów Lubelski	- kościół paraf. pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Wawrzyńca z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, ogrodzenie, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego	A/118
20	Ostrów Lubelski	Ostrów Lubelski, ul. Partyzantów	- kapliczka przydrożna	A/796
21	Firlej	Sobolew Kolonia	- cmentarz powstańczy	A/1008
22	Firlej	Firlej	- kościół paraf. pw. Przemienienia Pańskiego	A/920
23	Jeziorzany	Jeziorzany	- zespół urbanistyczny wsi Jeziorzany (d. miasta Łsobyki) z uksztaltowaniem terenu, układem komunikacyjnym, systemem wodnym, liniami zabudowy, układem działek, skalą zabudowy, sylwetą osady	A/929
24	Jeziorzany	Jeziorzany	- kościół paraf. pw. Trójcy Świętej, ogrodzenie z bramką, zadrzewienie – w gran. ogrodzenia kościelnego	A/934
25	Lubartów	Łucka Kolonia	- zespół dworsko-parkowy: dwór z detalem architektonicznym i stolarką, piecami kaflowymi, drewnianymi schemami z ozdobną balustradą, pozostałości parku (szpalery, fragmenty alej, pojedyncze drzewa i krzewy)	A/770
26	Lubartów	Brzeziny (w decyzji: Trójnia)	grodzisko tzw. „Góra Tatarska”	C/5
27	Michów	Michów	- kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP, dzwonnica-brama, w gran. ogrodzenia kościelnego	A/921

Lp.	Gmina	Miejscowość /adres	Obiekt	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
28	Michów	Michów	- kaplica cmentarna na cmentarzu paraf.	A/923
29	Michów	Rudno	- kościół paraf. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z wystrojem wnętrza, dzwonnica-brama, drzewostan w gran. Cmentarza kościelnego	A/433
30	Niedźwiada	Pałecznicza Kolonja	- park podworski, w gran. wg zał. planu i opracowania ewidencyjnego	A/776
31	Ostrówek	Dębica	- park dworski i aleja dojazdowa, w gran. działek wskazanych w decyzji, wg załączników i opracowania ewidencyjnego	A/775
32	Serniki	Serniki	- kościół paraf. pw. św. Marii Magdaleny z wystrojem wnętrza, dzwonnica, mur z bramkami, drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego	A/432
33	Serniki	Serniki Kolonia	- kaplica na cmentarzu parafialnym rzymskokat., w gran. ścian zewn., wraz z gruntem pod obiektem budowlanym	A/1617
34	Serniki	Nowa Wola	- cmentarz z I wojny świat.	A/1106
35	Serniki	Nowa Wola	- cmentarz z I wojny świat. w lesie „Baran”	A/1107

Teren powiatu lubartowskiego na tle województwa lubelskiego jest obszarem o średnim nasyceniu obiektów wpisanych do rejestru zabytków, zgodnie z poniższym rysunkiem.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE TERYTORIALNYM

Rysunek 12. Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków w podziale terytorialnym na terenie województwa lubelskiego [2].

Źródło: Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie lubelskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C).

Wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego na terenie powiatu lubartowskiego przeważają obiekty:

- Sakralne – 26 obiektów,
- Folwarczne – 17 obiektów,
- Cmentarze – 13 obiektów,
- Zieleni – 10 obiektów.

Na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się tylko 1 wpisany do rejestru zabytków zabytek archeologiczny.

Na terenie powiatu przeważają zabytki datowane na:

- XVI–XVIII w. – 46 obiektów,
- XIX w. – 34 obiekty,
- XX w. – 10 obiektów.

Na podstawie Raportu o stanie zachowania zabytków w województwie lubelskim 4 spośród 100 zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego zostało zakwalifikowane jako obiekty zagrożone utratą wartości zabytkowych.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa

Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021, poz. 81).

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

5.2.5. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i order, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ściennie, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy, na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome to kategoria bardzo bogata i zróżnicowana; określenie jej liczebnie jest praktycznie niemożliwe. Znaczna ich część tworzy kolekcję muzeów działających na terenie powiatu: Muzeum Regionalnego i Muzeum Parafialnego w Lubartowie oraz Muzeum Zamoyskich w Kozłowie.

Oddzielną grupę zabytków ruchomych tworzą przedmioty będące wyposażeniem kościołów. Są to głównie obiekty o tematyce religijnej, które wyróżniają się dużą wartością artystyczną.

Na obszarze powiatu zachowały się wyjątkowo liczne zabytki religijnego malarstwa sztalugowego. Za najstarszy obiekt uważany jest obraz tzw. Matki Boskiej Śnieżnej z feretronu w Kamionce, datowany na przełom XVI i XVII wieku. Malarstwo siedemnastowieczne reprezentują trzy obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem: z ołtarza głównego w Ostrowie Lubelskim oraz z ołtarzy bocznych w Kamionce i farze lubartowskiej, a ponadto obraz Św. Anny Samotrzeć (1694 r.) z ołtarza głównego w tymże kościele.

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu lubartowskiego:

- 12 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Szkaplerznej w Abramowie,
- 36 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Anielskiej w Brzeźnicy Bychawskiej,
- 12 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Mikołaja w Brzeźnicy Książęcej,
- 56 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Przemienienia Pańskiego w Firleju,
- 55 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Świętej Trójcy w Jeziorzanach,
- 12 elementów wyposażenia kaplicy grobowej Zamoyskich na cmentarzu parafialnym w Kamionce,
- 113 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Piotra i Św. Pawła w Kamionce,
- 10 elementów wyposażenia kaplicy grobowej Weyssenhoffów na cmentarzu przykościelnym w Kamionce,
- 13 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP w Kocku,
- 3 elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Józefa Oblubieńca i Św. Jana Chrzciciela w Leszkowicach,
- 42 elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP w Kocku,
- 5 elementów wyposażenia kaplicy przydrożnej w Niedźwiadzie,
- 101 elementów wyposażenia i polichromia kościoła rzymskokatolickiego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Ostrowie Lubelskim,
- 10 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Ostrówku,
- 4 elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Rozkopaczewie,
- 66 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Św. Marii Magdaleny w Sernikach,
- 5 elementów wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Anielskiej w Staroście [1].

Łącznie na terenie powiatu lubartowskiego znajduje się 555 zabytków ruchomych ujętych w rejestrze zabytków.

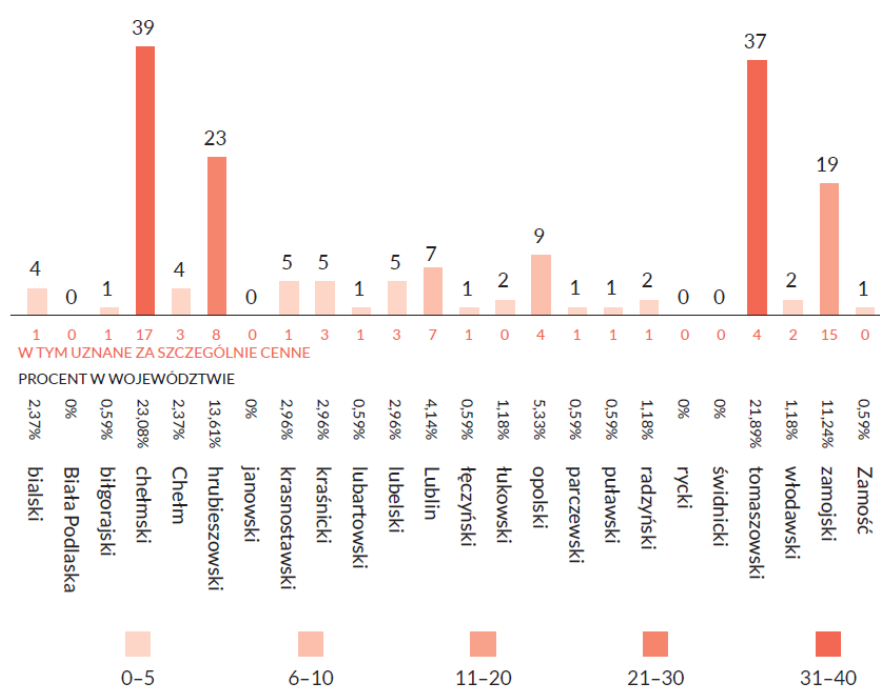

5.2.6. Zabytki archeologiczne

Na podstawie analizy stylistycznej i technologicznej znalezisk wykazano, że teren Powiatu Lubartowskiego w okresie X tysiąclecia p.n.e. do końca XV wieku był miejscem większości zjawisk kulturowych obserwowanych na terenie Polski. Wśród najcenniejszych grup znalezisk należy wymienić pozostałości osad (Abramów, Brzeziny - gm. Lubartów, Lubartów, Serniki, Szczekarków - gm. Lubartów, Wola Skromowska - gm. Firlej, Trójnia - gm. Lubartów), cmentarzyska (np. Chlewiska - gm. Lubartów, Kamionka, Samokłęski - gm. Kamionka) oraz założenia obronne grodziska Tatarska Góra w Brzezinach - gm. Lubartów.

W powiecie lubartowskim znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko tzw. Górka Tatarska w Brzezinach (w decyzji o wpisie do rejestru: Trójnia) [1]. Liczbowe zestawienie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa lubelskiego przedstawiono na poniższym rysunku.

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE POWIATY, Z WYODRĘBNIENIEM UZNANYCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI ZA SZCZEGÓLNE CENNE**

Rysunek 13. Liczbowe zestawienie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa lubelskiego [2].

Obszar powiatu lubartowskiego objęty został, realizowanymi od 80 lat XX w. archeologicznymi badaniami powierzchniowymi wykonanymi w ramach metodycznej akcji badawczej – Archeologicznego Zdjęcia Polski (tzw. AZP). Na podstawie prospekcji terenowych oraz badań wykopaliskowych zaewidencjonowano blisko 1 800 nieruchomych zabytków archeologicznych określanych mianem stanowisk archeologicznych. Zabytki te zostały włączone do wojewódzkiej i gminnych ewidencji archeologicznych. Wśród zarejestrowanych stanowisk

zdecydowanie dominują stanowiska płaskie, występują też nieliczne osady historyczne. Mniej niż 1% stanowisk archeologicznych manifestuje się własną formą krajobrazową. W tej ostatniej grupie zabytków, szczególnie cennych zalicza się: grodzisko (foralicjum) m. Trójnia, gm. Lubartów oraz kopce lub cmentarzyska kurhanowe w m.: Leszkowice, Tarkawica, gm. Ostrówek; Serniki i Czerniejów, gm. Serniki; Szczekarków gm. Lubartów; Firlej, gm. Firlej; Meszno, gm. Michałów.

Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe. Wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są natomiast inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego, budowa dróg, rozwój sieci wodociągowej i kanalizacyjnej). Inwestycje te są realizowane corocznie na terenie gmin należących do powiatu lubartowskiego. Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza, zwłaszcza intensywna orka. Zagrożeniem dla zabytków archeologicznych są też nielegalne poszukiwania znalezisk archeologicznych z użyciem różnego rodzaju urządzeń.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Powiatowe życie kulturalne rodzi się przede wszystkim w instytucjach kultury: gminnych domach i ośrodkach kultury, coraz częściej także w świetlicach wiejskich, szkołach, remizach straży pożarnych. Animatorzy kultury

systematycznie i profesjonalnie dają podwaliny późniejszym działaniom artystycznym - zarówno indywidualnym, jak i zespołowym np. (orkiestry). Ważnym ubogaceniem tej działalności są organizacje pozarządowe realizujące działania kulturalne (w tym koła gospodyń wiejskich), biblioteki oraz twórcy ludowi.

Podmioty zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu:

Muzeum Zamoyskich w Kozłówce.

W skład muzeum wchodzi:

- muzeum Wnętrz Pałacowych;
- galeria Sztuki Socrealizmu;
- muzeum Powozów;
- ogród i park jako żywe muzeum.

W roku 2019 za zasługi w działalności kulturalnej Muzeum Zamoyskich w Kozłówce otrzymał przyznany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Złoty Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” [6].

Muzeum Ziemi Lubartowskiej. W swoich zbiorach Muzeum posiada ponad 2500 eksponatów, które reprezentują następujące dziedziny: etnografia, historia, sztuka, numizmatyka i archeologia.

Jednymi z najciekawszych zabytków są nieliczne – aczkolwiek piękne wyroby lubartowskiej „fajansarni” funkcjonującej w latach 1840-1850. Najbogatszy zbiór stanowią eksponaty etnograficzne świadczące o kulturze ludowej powiatu lubartowskiego. Wśród nich są ciekawe przykłady sztuki ludowej (wyroby plecionkarskie, wycinanki, rzeźba i lubartowskie stroje ludowe z przełomu XIX i XX wieku) oraz rzemiosła (wyroby garncarskie, tkackie, narzędzia rolnicze oraz przedmioty domowe codziennego użytku). Muzeum posiada zbiór żelazek na węgiel drzewny i z „duszą”. Ponadto są interesujące dokumenty archiwalne, księgozbiór regionalny, historyczne sztandary harcowskie i szkolne oraz niewielki zbiór najstarszych pocztówek Lubartowa i starych fotografii, a także spuścizny po Wandzie Śliwinie uznanej literatce i regionalistce [11].

Muzeum Parafialne w Lubartowie. Placówka funkcjonuje przy Bazylice Mniejszej w Lubartowie. Powstało w 2000 roku z inicjatywy ks. prałata Andrzeja Tokarzewskiego. Mieści się ono w pomieszczeniach nad zakrystią.

Najbardziej okazały zabytek stanowi ornat ofiarowany kościołowi przez księcia Sanguszkę w dniu konsekracji świątyni. Przetykany złotą nitką, ozdobiony niezwykle misternym haftem, z przedstawieniem tajemnic różańca świętego i narzędzi Męki Pańskiej. Waży 20 kilogramów, ile ważą same złote nitki to trudno ocenić. Kolejne skarby to ornaty z tkanin tureckich. Legenda głosi, że pochodzą ze zdobytego pod Wiedniem tureckiego namiotu i osobiście ofiarował ją kościołowi król Jan III Sobieski. Kolekcja muzealna obejmuje również paramenty liturgiczne: monstrancje z pocz. XVIII w. (dar księcia Sanguszki), kielichy i krzyże z różnych okresów, relikwiarz Drzewa Krzyża Świętego. Można też podziwiać wyjątkowy księgozbiór muzeum. Najstarsze księgi parafialne sięgają 1650 roku.

Izba Tradycji Kolejowej w budynkach Stacji PKP w Lubartowie. Izba Tradycji Kolejowej zaistniała w maju 2000 roku. Główne cele działania to między innymi szeroko pojęta ochrona historii i techniki kolei wraz z kulturą niematerialną, a także promowanie transportu kolejowego wraz z turystyką kolejową.

Izba realizując najważniejsze cele stworzyła i utrzymuje jedyną w województwie ekspozycję pamiątek poświęconych normalnotorowej kolei, urządza też wyjazdowe wystawy. Kolejnym poważniejszym zadaniem jest organizowanie co roku Pociągu Promocyjno-Turystycznego ITK, cieszącego się coraz większym powodzeniem. Inne specjalności to historia i współczesność munduru polskiego kolejarza, a także dzieje linii Łuków-Lublin Płn.

Działalność kulturalną na terenie powiatu prowadzą także ośrodki kultury czy gminne biblioteki.

Lubartowski Ośrodek Kultury - istnieje od 1 października 1960 r., pełni zadanie placówki o szerokim zakresie działalności. Oprócz działalności statutowej jaką jest upowszechnianie kultury prowadzi zajęcia pozaszkolne dla dzieci i młodzieży oraz dorosłych w wybranych grupach zainteresowań. Promuje twórców amatorów i profesjonalistów, animuje życie kulturalne miasta. Formy pracy LOK służą przede wszystkim rozwojowi artystycznemu, kulturalnemu, emocjonalnemu oraz doskonaleniu i rozszerzaniu zainteresowań uczestników zajęć. W stałych, cyklicznych i doraźnych formach pracy placówka rozwija indywidualne zainteresowania kulturalne, upowszechnia różne dziedziny kultury i sztuki: taniec ludowy i towarzyski, muzykę, teatr, plastykę, fotografię i film, uwzględnia wydarzenia historyczne, społeczne i kulturalne, promuje dobrą rozrywkę. Kierunki działalności placówki wytyczane są przez program i plan pracy LOK konstruowany każdego roku. Zakres działalności LOK obejmuje przede wszystkim: edukację kulturalną i wychowanie przez sztukę, edukację filmową, gromadzenie, dokumentowanie, tworzenie, ochronę i upowszechnianie dóbr kultury, tworzenie warunków do rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, rozbudzanie, zaspokajanie potrzeb i zainteresowań kulturalnych mieszkańców miasta Lubartowa, prowadzenie działalności impresaryjnej i wydawniczej, współpracę z mediami lokalnymi, regionalnymi i ogólnopolskimi, promocję kultury lokalnej, współpracę w zakresie kultury z placówkami, organizacjami, stowarzyszeniami i twórcami indywidualnymi w mieście, w kraju i za granicą.

Powiatowy Młodzieżowy Dom Kultury w Lubartowie jest placówką wychowania pozaszkolnego, realizującą misję rozwijania i pielęgnowania talentów dzieci i młodzieży z całego powiatu lubartowskiego. PMDK istnieje od 1980 r. i w ciągu 37 lat działalności wychował całe rzesze artystów, animatorów i miłośników sztuki oraz świadomych odbiorców kultury. Oprócz oferty zajęć PMDK posiada bogatą ofertę animacyjną: organizuje rocznie ok. 50 imprez kulturalnych dla dzieci, młodzieży i środowiska lokalnego: koncertów, pokazów, spotkań, wystaw w Galerii PMDK i Galerii Międzyziemie. PMDK organizuje także konkursy plastyczne, literackie i recytatorskie o zasięgu powiatowym: Powiatowy Konkurs Plastyczno-Literacki „Opowieści Wigilijne” i Powiatowy Konkurs Plastyczno-Fotograficzny „Pokażę Ci, gdzie mieszkam”, Ogólnopolski Konkurs Recytatorski – etap powiatowy.

Dom Kultury im. Księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej- dom kultury w Kocku powstał w 1985 r. zgodnie z ówczesną tendencją jako Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury. Do tego czasu nie było w tym historycznym mieście

żadnej placówki kulturalnej, która pracowałaby metodycznie i systematycznie nad rozwojem i pielęgnowaniem lokalnej tradycji, tak przecież bogatej w Kocku. Nie było też pracy w pełnym tego słowa znaczeniu nad pielęgnowaniem i rozwojem artystycznych talentów. Samorząd Kocka powołując Dom Kultury ulokował go w pięknym pałacu związanym historycznie z magnackimi rodzinami Sapiehów i Jabłonowskich, a w ostatnim czasie przed wojną - hrabiów Żółtowskich. Stąd w roku 1997 zmieniono nazwę ośrodka na Dom Kultury im. Księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej w Kocku.

Dom Kultury opiekuje się zespołami ludowymi z Talczyzna, Białobrzegów i Górki. Zespoły te osiągnęły najwyższy kunszt – są laureatami Ogólnopolskiego Sejmiku Teatrów Wsi w Tarnogrodzie na Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu. Dni Muzyki Chopina to wieloletnia współpraca z Towarzystwem i Fundacją im. Fryderyka Chopina w Warszawie. Młodzież z kilku powiatów prezentowała swoją wiedzę o życiu i twórczości kompozytora.

Kocki Dom Kultury to również galeria. Nie sposób wyliczyć wszystkie wystawy. Wymienić należy te najważniejsze, cykliczne: kleebergowskie, chopinowskie, sienkiewiczowskie, ludowe, twórców profesjonalnych i amatorskich.

Centrum Kultury w Ostrowie Lubelskim - placówka powstała w roku 1962 jako Gminny Ośrodek Kultury. Centrum Kultury powołano w roku 1993 łącząc prace GOK i Biblioteki Miejskiej z dwoma filiami. Przy Centrum działa orkiestra dęta, a na jej potrzeby prowadzone są zajęcia muzyczne. Zajęcia dotyczą zarówno praktycznej nauki gry, jak i teorii. Prężnie działa też Pracownia Orange, która stała się centrum życia mieszkańców – otwartą przestrzenią, w której ludzie o różnych pasjach, zainteresowaniach i poglądach mogą wspólnie działać na rzecz swojej społeczności. Celem Pracowni jest zapewnienie lokalnej społeczności lepszego dostępu do technologii i informacji, a także zainspirowanie mieszkańców do samodzielnych działań, by zmieniać rzeczywistość wokół siebie na lepsze.

Gminny Ośrodek Kultury w Kamionce

GOK w Kamionce działa głównie na rzecz młodzieży. Na terenie GOK działa zespół ludowy TO I OWO, funkcjonujący ponad 20 lat oraz Dziecięcy Zespół Tańca Ludowego "Kamioneczka". Prowadzona jest także nauka gry na instrumentach.

Istnieje także pracownia form teatralnych, robotyki czy fotografii Klasycznej.

5.2.8. Gminne ewidencje zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy:

„uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym.

Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest opracowana gminna ewidencja zabytków.

Nie wszystkie gminy powiatu lubartowskiego posiadają uzgodnione gminne ewidencje zabytków. Dane na ten temat przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 3. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków na terenie powiatu lubartowskiego. [1].

Lp.	Gmina	Czy gmina posiada założoną gminną ewidencję zabytków	Numer i data przyjęcia zarządzenia
1	m. Lubartów	TAK	VII/850/2018 z 05.07.2018 r.
2	Abramów	TAK	58/2017 z 31.10.2017 r.
3	Firlej	TAK	203/2017 z 02.11.2017 r.
4	Jeziorzany	NIE	0
5	Kamionka	TAK	160/2015 z 15.12.2015 r.
6	Kock	TAK	120.2.14.2015 z 05.08.2015 r.
7	Lubartów	TAK	160/2014 z 17.10.2014 r.
8	Michów	TAK	30/2017 z 31.05.2017 r.
9	Niedźwiada	TAK	OS.0050.2.2018 z 23.01.2018 r.
10	Ostrów Lubelski	TAK	84/2012 z 20.02.2012 r.
11	Ostrówek	NIE	0

12	Serniki	TAK	25/2013 z 08.03.2013 r.
13	Uścimów	NIE	0

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu lubartowskiego została wykonana na podstawie:

- analizy dokumentów strategicznych powiatu oraz gmin,
- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie powiatu oraz projektów do realizacji w najbliższych latach.

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego została przedstawiona poniżej.

Mocne strony:

- zróżnicowany i bogaty zasób dziedzictwa kulturowego powiatu,
- dobry stan techniczny obiektów będących własnością powiatu,
- Zespół Pałacowo-Parkowy w Kozłowie zaliczony do pomników historii,
- cenne zabytki architektury i sztuki,
- liczne zespoły pałacowe,
- bliskość przejść granicznych,
- bliskość położenia z miastem Lublinem, Nałęczowem, Puławami i Kazimierzem Dolnym,
- historyczne przenikanie się różnorodnych kultur, zwyczajów, obyczajów, języków i wyznań, które wpłynęło na bogactwo kulturowe ziemi lubartowskiej,
- walory przyrodnicze powiatu i liczne obszary ochronione (obszary Natura 2000, obszary chronionego krajobrazu, parki krajobrazowe, rezerwat i pomniki przyrody),
- zwiększająca się świadomość ważności zasobów dziedzictwa kulturowego w promocji regionu,
- szlaki turystyczne na terenie powiatu,
- unikatowe muzea działające na terenie powiatu (m.in. Muzeum Zamoyskich w Kozłowie),
- prężnie działające ośrodki kultury,
- baza noclegowa i gastronomiczna na terenie powiatu,
- możliwości rozwojowe wsi w oparciu walory zabytkowe, rolnictwo i agroturystykę,
- wsparcie finansowe powiatu dla przedsięwzięć kulturalnych i edukacyjnych.

Słabe strony:

- małe szanse otrzymania pomocy finansowej ze środków publicznych przez właścicieli prywatnych na utrzymanie zabytków,
- niewystarczające zainwestowanie środków (w tym unijnych i państwowych) w działania na rzecz poprawy stanu dziedzictwa kulturowego,
- brak opracowanych gminnych programów opieki nad zabytkami przez wszystkie gminy powiatu,
- brak aktualnych gminnych ewidencji zabytków dla wszystkich gmin powiatu,
- niewystarczająca promocja zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu jako towaru turystycznego.

Szanse:

- fundusze Unii Europejskiej na poprawę zabytków i ich ochronę,
- wzrost roli zabytku jako obiektu turystycznego,
- rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej,
- rosnąca wiedza i świadomość władz lokalnych o wartości dziedzictwa kulturowego,
- potencjał dziedzictwa kulturowego jako czynnika stymulującego rozwój turystyczny,
- rozwój współpracy kulturowej i turystycznej z miastem Lublinem, Nałęczowem, Puławami i Kazimierzem Dolnym,
- aktywność organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe.

Zagrożenia:

- niewykorzystanie potencjału regionu,
- nadmierna komercjalizacja zabytków, która oddala je od społeczeństwa lokalnego,
- niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną,
- niedostateczne zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami,
- niedostatecznie rozwinięta edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego,
- presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych,
- niewystarczająca promocja działań na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków,
- brak powszechnego zrozumienia potencjału społeczno-ekonomicznego dziedzictwa kulturowego,
- klęski żywiołowe.

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

Kierunek 2: Zahamowanie procesu degradacji Zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Kierunek 3: Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Kierunek 4: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Kierunek 5: Zwiększanie zdolności Powiatu do zarządzania ochroną i opieką nad zabytkami.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu lubartowskiego:

Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu

Kierunek 2: Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu

7.1.1. Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami

W poniższej tabeli przedstawiono przewidziane do realizacji działania w ramach wyznaczonych priorytetów.

Tabela 4. Działania do realizacji w ramach Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025.

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego				
Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny	Monitoring realizacji działań
Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających	Przyjęcie przez Radę Powiatu Programu Ochrony nad Zabytkami powiatu lubartowskiego oraz okresowe monitorowanie jego realizacji	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba raportów monitoringowych [szt.]

trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie				
Kierunek 2: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów)	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
	Ochrona zabytkowych nagrobków i przywrócenie pamięci o ludziach tam spoczywających	2021-2022	Towarzystwo Przyjaciół Miechowa	Liczba zrealizowanych działań z zakresu przywrócenia zabytkowych nagrobków [szt.]
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Kwota pozyskanych środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu [zł]
	Prace remontowe na terenie budynku Starostwa Powiatowego w Lubartowie: - Zamontowanie i częściowa wymiana 6 sztuk. okien w basztach budynku - Zamontowanie i częściowa wymiana 13 sztuk. okien piwnicznych	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba przeprowadzonych działań remontowych [szt.]

	-Wymiana drzwi zewnętrznych głównych, bocznych oraz 3 sztuk drzwi zewnętrznych balkonowych na I piętrze -Remont jednej z piwnic jako odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych -Remont dachu – remont więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych -Remont 7 kominów poprzez odbicie tynków, oczyszczenie, odgrzybienie, wykonanie tynków zewnętrznych - Wymiana drzwi wewnętrznych w budynku - Montaż dwóch dźwigów osobowych w budynku starostwa -Wykonanie nowej podłogi na holu i korytarzach parteru, schodów głównych oraz podłogi i holu na pierwszym piętrze - Wymiana instalacji elektrycznej wraz z oświetleniem - cyklinowanie parkietu, malowanie pomieszczeń - dostosowanie budynku do wymogów przeciwpożarowych wynikających z ekspertyzy pożarowej			
	Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]

	zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatu			
	Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom) w miarę zgłaszanych potrzeb	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie Uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków (w miarę możliwości finansowych)	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Kwota udzielonych dotacji [zł]

Kierunek 3: Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Starostwa Powiatowego, zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez ich udział w odpowiednich szkoleniach	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba przeprowadzonych szkoleń [szt.]
Kierunek 4: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska	Wyrażanie swojej opinii w ustalaniu planów miejscowych poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba wydanych opinii [szt.]
Kierunek 5: Zwiększanie zdolności Powiatu do zarządzania ochroną i opieką nad zabytkami	Skoordynowana współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na terenie powiatu pomiędzy powiatem, gminami a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków m.in. w zakresie aktualizacji ewidencji zabytków na terenie powiatu	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba podjętych działań mających na celu współpracę powiatu z gminami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami
	Rozwinięcie w powiecie systemu monitorowania ochrony i opieki nad zabytkami, w tym m. in. ustalenie i opisanie procesu oraz powołanie zespołów	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba podjętych działań mających na celu współpracę powiatu z innymi podmiotami w zakresie ochrony

	na rzecz budowania i koordynowania współpracy pomiędzy właścicielami, jednostkami samorządu terytorialnego i ich jednostkami organizacyjnymi, partnerami lokalnymi z organizacji pozarządowych, gospodarczych i przedstawicielami mieszkańców			i opieki nad zabytkami
Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców				
Kierunek działań	Działania	Termin realizacji		Monitoring realizacji działań
Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu	Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu, a także o jego walorach turystycznych na stronie internetowej powiatu oraz w innych dostępnych środkach masowego przekazu: - Współpraca z Radiem Lublin - w ramach programu prezentującego lokalnych twórców, pasjonatów - Wspólnie z TVP 3 Lublin realizacja programów	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba publikacji dotyczących wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu [szt.]

	promujących powiat (zabytki, potencjał turystyczny i przyrodniczy, kulturę, sztukę i tradycje lokalne) - Prezentacja na stronie www i mediach społecznościowych powiatu materiałów promujących potencjał: turystyczny, przyrodniczy i historyczny powiatu - własnych lub przygotowanych przez: JST oraz jednostki podległe, muzea, LGD, stowarzyszenia i inne podmioty			
	Wydawanie materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie: - przewodnik po ziemi lubartowskiej, - doroczne wsparcie kalendarzy promujących zabytki powiatu, - przygotowanie folderów promujących powiat, - wsparcie wydawnictw promujących i prezentujących środowisko lokalne	2021-2025 Corocznie m.in. jeden materiał promocyjny	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba wydanych materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie [szt.]

	Wsparcie funkcjonujących na terenie powiatu muzeów	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba działań wspierających [szt.]
	Informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba przedstawionych informacji [szt.]
Kierunek 2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu	Organizacja imprez z zakresu kultury propagujących historię i tradycję o charakterze ponadgminnym: Organizacja wystaw tematycznych o charakterze historycznym w budynku Starostwa Powiatowego w Lubartowie (Pałacu Sanguszków) oraz Powiatowym Młodzieżowym Domu Kultury w Lubartowie	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba zorganizowanych imprez [szt.]
	Organizacja Lubartowskiego Maratonu Turystycznego	2021-2025	Lubartowskie Towarzystwo Przyjaciół Sportu	Liczba zorganizowanych maratonów [szt.]

	Rozwijanie działalności edukacyjnej poprzez współdziałanie z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami, popularyzującej ochronę zabytków	2021-2024	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba działań edukacyjnych [szt.]
	Promowanie istniejących szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych: Przygotowanie cyklu materiałów filmowych promujących szlaki turystyczne biegnące na terenie powiatu	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba działań promocyjnych dotyczących szlaków i ścieżek turystycznych [szt.]
	Realizacja projektów dotyczących rozwoju turystyki, szlaków rowerowych i kajakowych oraz rewitalizacji obszarów miejskich w ramach odcinka Szlaku Jagiellońskiego biegnącego przez powiat lubartowski	2021-2025	Starostwo Powiatowe w Lubartowie, inne podmioty	Liczba zrealizowanych projektów związanych z rozwojem turystyki na obszarach w ramach odcinka Szlaku Jagiellońskiego [szt.]
	Połączenie szlakiem turystycznym zespołu rezydencyjnego w Kozłówce oraz kaplicy grobowej Zamoyskich na cmentarzu	2021-2023	Starostwo Powiatowe w Lubartowie, inne podmioty	Liczba szlaków turystycznych uwzględniających zespół rezydencyjny w Kozłówce oraz

	w Kamionce ze względu na wartości historyczne i artystyczne			kaplice grobową Zamoyskich na cmentarzu w Kamionce [szt.]
	Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu: przygotowywanie bazy potencjału turystycznego regionu, zawierającej m.in. listę: atrakcji turystycznych, miejsc wypoczynku i rekreacji, szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, kajakowych) miejsc pamięci wydarzeń historycznych, zabytków, ciekawych obiektów architektonicznych i przyrodniczych przygotowanie bazy agroturystycznej, turystycznej i gastronomicznej, zawierającej spis produktów i potraw lokalnych	2021-2023	Starostwo Powiatowe w Lubartowie	Liczba podjętych działań dotyczących wspierania działalności agroturystycznej [szt.]

Źródło: Opracowanie własne.

8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) finansowych – udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków; korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje; współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP);
- 3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa, powiatu i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) kontrolnych – oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym powiatu, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji POnZ oraz aktualizacja POnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania; monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego; prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji POnZ; aktualizacja bazy zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Lubartowskiego na lata 2021-2025 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Powiatu, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Starosta będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Powiatu.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- 1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- 2) efektywność wykonania zadań;
- 3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
- 4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- 1) z budżetu powiatu finansowanie odbywa się w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.);
- 2) z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.);
- 3) z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.);
- 4) z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.) w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy;
- 5) z dotacji unijnych;
- 6) od fundacji;
- 7) od osób fizycznych, prawnych, kościelnych.

10.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.) dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich

i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku, jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów cząstkowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”.

Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robot jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatowy powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest powiat lubartowski,
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze powiatu lubartowskiego.

Spis tabel

TABELA 1. POWIERZCHNIA I GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA W POSZCZEGÓLNYCH JEDNOSTKACH POWIATU LUBARTOWSKIEGO [10].	24
TABELA 2. WYKAZ ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NA TERENIE POWIATU LUBARTOWSKIEGO. [1].	45
TABELA 3. STAN OPRACOWANYCH GMINNYCH EWIDENCJI ZABYTEKÓW ORAZ GMINNYCH PROGRAMÓW OPIEKI NAD ZABYTEKAMI NA TERENIE POWIATU LUBARTOWSKIEGO. [1].	60
TABELA 4. DZIAŁANIA DO REALIZACJI W RAMACH PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI POWIATU LUBARTOWSKIEGO NA LATA 2021-2025.	63

Spis rysunków

RYSUNEK 1. UMIEJSCOWIENIE POWIATU LUBARTOWSKIEGO W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM [9].	23
RYSUNEK 2. WIDOK NA BAZYLIKĘ MNIEJSZĄ W LUBARTOWIE OD STRONY FRONTOWEJ [3].	34
RYSUNEK 3. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NIEPOKALANEGO POCHĘCIA NMP I ŚW. WAWRZYŃCA W OSTROWIE LUBELSKIM OD STRONY FRONTOWEJ	35
RYSUNEK 4. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARII MAGDALENY W SERNIKACH.	35
RYSUNEK 5. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA W KAMIONCE [4].	36
RYSUNEK 6. WIDOK NA PŁAC SANGUSZKÓW W LUBARTOWIE [5].	38
RYSUNEK 7. WIDOK NA PAŁAC ZAMOYSKICH W KOZŁÓWCE [6].	39
RYSUNEK 8. WIDOK NA PAŁAC ANNY JABŁONOWSKIEJ W ZESPOLE PAŁACOWO – PARKOWYM W KOCKU.	40
RYSUNEK 9. WIDOK NA DWÓR W SAMOKŁĘSKACH. [7].	41
RYSUNEK 11. WIDOK NA BUDYNEK DWORCA KOLEJOWEGO W LUBARTOWIE [8].	42
RYSUNEK 12. WIDOK NA KAPLICE GROBOWĄ ZAMOYSKICH W KAMIONCE.	43
RYSUNEK 13. LICZBA OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W PODZIALE TERYTORIALNYM NA TERENIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO [2].	51
RYSUNEK 14. LICZBOWE ZESTAWIENIE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NA TERENIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO [2].	55

Literatura

1. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie – Informacje przekazane zgodnie z pismem z dnia 13.05.2021 r. [Znak pisma: IR.5131.4.1.2021].
2. Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie lubelskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C).
3. <https://sanktuaria.maps24.eu/item/bazylika-sw-anny-lubartowie/> [Dostęp: 20.05.2021 r.].

4. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_%C5%9Awi%C4%99tych_Aposto%C5%82%C3%B3w_Piotra_i_Paw%C5%82a_w_Kamionce [Dostęp: 20.05.2021 r.].
5. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Lubart%C3%B3w,-Pa%C5%82ac-Sanguszk%C3%B3w-.jpg> [Dostęp: 20.05.2021 r.].
6. <https://www.muzeumzamoyskich.pl/>
7. <https://rme.cbr.net.pl/>
8. <https://www.transport-publiczny.pl/wiadomosci/lubelskie-xixwieczny-dworzec-w-lubartowie-zostanie-odnowiony-62064.html> [Dostęp: 20.05.2021 r.].
9. Program Rozwoju Powiatu Lubartowskiego na lata 2015-2022.
10. Bank Danych Lokalnych, GUS [Dostęp: 20.05.2021 r.].
11. <https://muzeum.lubartow.pl/> [Dostęp: 23.05.2021 r.].